

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

До захисту допустити:

Завідувач кафедри

 _____ **Максим БУЛИК**
«15» травня 2024 р.

**«ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНИХ
ТА ГІБРИДНИХ ВІЙН РФ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ»**

Кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми «Міжнародні відносини» Тихонюк Вероніки Володимирівни

Науковий керівник:

Константинова Ю. В., к.і.н., доцент кафедри політології та міжнародних відносин

Рецензент:

Трима К. А., к.політ.н., старший науковий співробітник відділу взаємодії університетів та суспільства Інституту вищої освіти НАПН України

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою відмінно / 90 / А

Секретар ЕК

Анастасія ТРОФИМЕНКО

«11» червня 2024 р.

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ СУЧАСНОСТІ.....	9
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ РФ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ ЩОДО КРАЇН ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ	23
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ РФ НА УКРАЇНУ	36
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що інформаційно-психологічні операції є важливим чинником сучасного суспільного життя людей в усьому світі, а використання їх для досягнення політичних цілей є відомою практикою урядів країн, у тому числі й росії, яка протягом багатьох років активно використовує різноманітні інформаційні та психологічні методи у своїх стратегіях на пострадянському просторі. Інформаційні та психологічні операції відіграють важливу роль у формуванні громадської думки та маніпуляції свідомістю. Розуміння цих методів та їх наслідків допоможе розібратися в геополітичній динаміці регіону та вплив рф на сусідні держави, зокрема на Україну. Це дозволяє ефективніше реагувати на виклики, пов'язані з інформаційною безпекою, захистом демократії та миру, а також формувати інформаційно-грамотне суспільство, здатне критично мислити та протистояти інформаційним маніпуляціям.

Особливої значущості обрана тема набуває в контексті російсько-української війни. З початком агресії Російської Федерації проти України у 2014 році, інформаційно-психологічні операції стали невід'ємною складовою гібридної війни, яку веде росія. Пропагандистські кампанії, дезінформація та психологічний тиск стали основними інструментами впливу на українське суспільство, намагаючись дестабілізувати внутрішню ситуацію в країні, посіяти паніку та зневіру, а також вплинути на міжнародну думку щодо конфлікту. Важливість дослідження інформаційно-психологічних методів у цьому контексті полягає в необхідності розробки ефективних стратегій протидії цим атакам, підвищення рівня інформаційної безпеки та зміцнення національного духу. Аналіз таких операцій також допомагає краще зрозуміти механізми

гібридної війни та сприяє формуванню більш стійкої та обізнаної громадської думки, здатної протистояти ворожим маніпуляціям.

Об'єктом дослідження є інформаційно та гібридні війни РФ на пострадянському просторі

Предметом дослідження є інформаційно-психологічна складова цих війн.

Проблематика до якої відноситься робота є досить популярною. При написанні було вивчено доробок зарубіжних науковців, таких як С. Нарула [52], М. С. Браззоли [42], Ф. Л. Гольдштейн та Б. Ф. Фіндлі [47], Д. К. Тусу та Д. Фридман [62], Н. Сноу, П. Тагард [63] тощо. Вони розглядали теоретичні засади та особливості інформаційно-психологічних операцій, їх дослідження мають більше узагальнюючий характер щодо складової змісту ІПСО, її головних ознак та проявів.

Теоретико-методологічні засади ІПСО знайшли відображення і в роботах вітчизняних науковців, а саме М. Т. Дзюба [10], Я. М. Жарков [12], В. М. Петрик, В. В. Бедь, М. М. Присяжнюк [14], І. Ю. Юзова [39], В. П. Горбулін [8,9], Ф. Г. Турченко [29], П. І. Шевчук [38], М. В. Маркова [18], Ю. Твердохліб [26], Ю. Мороз [19] тощо, які також розглядають особливості інформаційно-психологічних операцій, але особливо важливим у даних роботах є окреслення конкретних прикладів використання ІПСО, у тому числі й російською федерацією проти країн пострадянського простору, зокрема й України, що надає вагомий внесок для проведення подальших досліджень інформаційно-психологічних операцій.

Метою вивчення роботи є визначення інформаційно-психологічної складової інформаційних та гібридних воєн РФ на пострадянському просторі.

Заради досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні **завдання:**

- Окреслити теоретико-методологічні підходи щодо дослідження пропагандистських методів та технологій, зокрема ІПСО у вітчизняній та зарубіжній літературі;

- визначити типи та методи ІПСО, які використовувалися росією засобами культурних продуктах масову свідомість та маніпулювання думками та переконаннями громадян на території пострадянських держав;
- охарактеризувати основні чинники та технології інформаційно-психологічних операцій росії проти Української держави;
- провести детальний аналіз ролі новітніх технологій, таких як штучний інтелект та алгоритми обробки даних, у розробці та розповсюдженні інформаційних кампаній, а також в методах захисту та контрзаходів;
- виконати розгляд конкретних інформаційних операцій, здійснених проти різних пострадянських держав, з акцентом на визначення унікальних елементів та спільних стратегій, які використовує Росія;
- дослідити як інформаційні операції Росії впливають на формування внутрішньої та зовнішньої політики пострадянських країн, зокрема в контексті виборчих процесів та політичних криз.

Організація та проведення інформаційно-психологічних операцій вимагає від практиків глибокого розуміння теоретичних та методологічних засад. Саме тому ІПСО ґрунтуються на обширній **джерельній базі досліджень**. Джерельну базу дослідження складають: указ президента російської федерації про Стратегію національної безпеки російської федерації до 2020 року (зі змінами на 1 липня 2014 року) [30], указ президента росії від 21 червня 2007 р. № 796 «Про створення фонду «російський світ» [31], указ президента росії від 12 травня 2009 р. №537 «Про Стратегію національної безпеки російської федерації до 2020 року» [32], які дали змогу проаналізувати зовнішньополітичну доктрину росії та її позицію на міжнародній арені.

Другу групу джерельної бази складають нормативно-правові засади діяльності міжнародних організацій на пострадянському просторі, зокрема Організації Договору про колективну безпеку [20], Російської асоціації міжнародного співробітництва [23], Шанхайської організації співробітництва [25], в яких російська федерація вбачає вагомий важіль впливу

на держав-учасників, виступаючи «центром» їх діяльності, що дає їй змогу поширювати свої наративи шляхом проведення інформаційно-психологічних операцій.

Третю групу джерельної бази складають нормативно-правові документи, що регулюють діяльність України в контексті міжнародних організацій та співробітництва з іншими державами, зокрема Конституція України, Закон України "Про участь України в міжнародних миротворчих операціях", Закон України "Про основи національної безпеки України", Положення про порядок підготовки і реалізації міжнародних договорів України.

Хронологічні рамки дослідження: 90-ті рр. ХХ століття – перша чверть ХХІ століття.

Методологію дослідження можна умовно поділити на загальнонаукові та спеціальні методи. Серед загальнонаукових методів, було використано історико-генетичний метод, порівняльний метод, аналіз, синтез, що дозволило отримати наукову та практичну інформацію про теорію й практику ІІСО, а також про пропаганду росії на території України. Також в дослідницькій роботі був застосований системний аналіз, систематизація, класифікація та порівняння даних з різних джерел, що дозволило створити повну картину про поширення російських ІІСО в державах пострадянського простору, та їх зв'язок з пропагандою росії.

Практичне значення даної роботи полягає у розкритті механізмів та засобів проведення інформаційно-психологічних спецоперацій на прикладі пропаганди росії на території пострадянських країн, зокрема України, протягом періоду з отримання цими державами незалежності, в культурних сферах. Робота може бути корисною для фахівців з медіа, політичних діячів, науковців та громадських активістів, які займаються вивченням проблеми дезінформації та пропаганди, її впливу на суспільство та методів боротьби з цими явищами. Отже, результати цієї роботи можуть бути використані для розробки стратегій протидії інформаційній агресії, політики держави у сфері інформаційної безпеки, а також

для формування культури критичного мислення серед громадян. Крім того, висновки, які були зроблені в процесі дослідження, можуть бути використані як основа для подальших наукових досліджень у галузі медіа, комунікацій та політології.

Апробація результатів дослідження. Також результати даного дослідження були апробовані в рамках декількох конференцій, а саме:

«Міжкультурна комунікація і глокалізаційні процеси у соціологічному вимірі» 15 листопада 2023 року;

«Декада студентської науки 2024» 04 – 15 березня 2024 року

«Суспільно-політичні трансформації у XXI столітті: локальні, національні та глобальні контексти» 18 квітня 2024 року.

Характеристика змісту роботи. Наукове дослідження складається зі вступу, де обґрунтовується актуальність, визначається мета та завдання дослідження. Трьох розділів, у яких поставлені перед автором задачі розкриваються в повній мірі.

У першому розділі «Теоретичний: теоретико-методологічні засади організації та проведення інформаційно-психологічних операцій сучасності» розподіляється на 2 підрозділи: «Поняття та сутність інформаційно-психологічних операцій», у якому зазначено теоретичні засади визначення та вивчення інформаційно-психологічних операцій, та «Підходи та методи інформаційно-психологічних операцій», де розглянуто теоретичні основи ІПСО, методи та підходи до їхнього вивчення.

Другий розділ «Практика втілення рф інформаційно-психологічних операцій щодо країн пострадянського простору» містить в собі аналіз чинників та технологій організації та проведення росією інформаційно-психологічних операцій у країнах, які у минулому були республіками радянського союзу.

У третьому розділі «Особливості інформаційно-психологічного впливу рф щодо України» розглянуто головні фактори та механізми проведення ІПСО російською федерацією проти України, її агресивної політики по відношенню до

української культури загалом більше, ніж по відношенню до інших держав пострадянського простору.

Висновки, в яких надано узагальнення за результатами проведеного дослідження.

Список використаних джерел та літератури складається з 63 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ СУЧАСНОСТІ

Інформаційно-психологічні операції (ІПСО) є поширеним інструментом для досягнення політичних, економічних та інших цілей в різних країнах, включаючи Україну та Росію. Головною метою таких операцій є маніпулювання масовою свідомістю з метою просування певних ідей та поглядів, дезінформація та дезорієнтація людей, а також залякування мас і ослаблення їхніх переконань. Психологічний аспект конфлікту так само важливий, як і його фізичний аспект, і саме тому ІПСО стали ще актуальнішими в інформаційний вік, особливо для національної держави, де загроза у соціально-психологічній сфері більш виражена.

В сучасному світі, де інформаційні технології мають величезний вплив на людей, важливо розуміти, як ці операції працюють та як їх можна використовувати для досягнення певних цілей.

Інформаційно-психологічна операція є ефективним інструментом впливу на суспільство, що реалізується у рамках інформаційних війн та пропаганди, і є ключовим засобом впливу на громадську думку та формування певного світогляду. Треба позначити, що інформаційний вплив, за П. Ратленд, це використання інформації для досягнення своєї мети, яка може бути як політичною, так і комерційною, а психологічний - це вплив на ментальний стан людини, з метою зміни її поведінки та сприйняття навколишнього світу. Разом вони становлять потужну зброю, яка використовується для маніпуляції масами та досягнення своїх інтересів [57, с.43].

Психологічний аспект ПСО ініціюється з метою впливу на масову свідомість з використанням розширеного арсеналу маніпулятивних методик, спрямованих на формування суспільної думки у потрібному маніпуляторіві ключі. Для цього використовуються різні способи пропаганди та ідеологічної обробки громадян. Мета психологічного впливу - досягнення сталого результату у формуванні суспільної думки, закладання установок та патернів поведінки у підсвідомість мас; згодом, при впливі на такі установки, відбувається управління масовою психічною свідомістю.

Інформаційна складова залучає використання засобів масової комунікації, інформації та пропаганди, за допомогою яких відбувається ідеологічна обробка психічної свідомості. Таким чином, ПСО є ефективним способом з охоплення аудиторії та не заподіяння руйнувань матеріальним засобам, які після успішного проведення операцій можна використовувати у власних цілях.

Основний удар у результаті інформаційно-психологічних операцій здійснюється на психіку мас. Таким чином, відбувається формування громадської думки. На цю особливість звертали увагу ідеологи, тому що розуміли, що сформовані відповідним чином установки в масах здатні в результаті змінити життя людини, тобто змінити, якщо потрібно, соціальний устрій населення і суспільний устрій [47, с.165].

Пропаганда служить формуванню ідеологічної складової того чи іншого соціального ладу, і спрямована на зміни свідомості мас — у потрібному маніпуляторам від влади ключі. Тобто подібне формування цілком і повністю лежить у зоні впливу маніпулятивних технологій на свідомість мас, з метою початкового формування необхідних установок у підсвідомості індивіда та мас, і вже далі такі установки формують відповідні патерни поведінки, які і впливають на свідомість народу, а значить впливають на думки і вчинки як окремих індивідів, і індивідів, об'єднаних у маси. При цьому зауважимо, що так само і ідеологія є цілеспрямоване і методичне оброблення свідомості мас з метою сприйняття ними установок правлячої еліти.

За визначенням Ю. Мороза та Ю. Твердохліба: «інформаційно-психологічна операція - це комплекс дій та заходів, які здійснюють професійно підготовлені агенти держави-супротивника, з метою забезпечення абсолютного контролю над свідомістю суспільства та подальшого впливу на нього. Об'єктом ППСО можуть бути політичні лідери, військовослужбовці, громадські активісти, священнослужителі, бізнесмени, населення усієї держави-жертви або ж окремого її регіону» [19, с.102].

Проведення ППСО є важливою складовою сучасних війн, в першу чергу гібридних та інформаційних. Гібридна війна - це теорія військової стратегії, вперше запропонована Ф. Хоффманом, яка використовує політичну війну і поєднує в собі звичайну війну, нерегулярну війну і кібервійну з іншими методами впливу, такими як фальшиві новини, дипломатія, іноземне втручання у вибори [49]. К.М. Бонд у своїх працях визначав, що при проведенні гібридних війн, поєднуючи інформаційно-психологічних операцій з підривними зусиллями, агресор має намір уникнути прямого втручання і таким чином залишитись поза прямого втручання [41].

Що стосується інформаційних війн, то дослідники В. Хорошко, Ю. Хохлачова, Т. Пірцхалава та І. Іванченко визначають цей тип війни як поширення та нав'язування конкретних ідеологічних поглядів, формування певної ідеології шляхом маніпулювання свідомістю, та є засобом реалізації ворожої політики. Інформаційні війни плануються та проводяться заздалегідь до початку військового вторгнення, і головним їх завданням виступає забезпечення прихованого контролю в першу чергу над інформаційними ресурсами іншої держави, для забезпечення формулювання лояльної суспільної думки, що призводить до підриву державного управління при використанні різних видів інформаційної зброї та інших засобів [37].

Протягом всього історичного розвитку людства інформація являла собою як об'єкт так і засіб боротьби між людьми, державами, військово-політичними блоками тощо. Сутність інформаційної зброї, як зазначає П.І. Шевчук, полягає

у використанні інформаційних засобів для ліквідації, спотворення чи викрадання інформаційних масивів, видобування з них необхідної інформації, обмеження або заборони доступу до неї законних користувачів, дезорганізації роботи технічних засобів тощо [38].

Завдяки використанню інформаційної зброї під час інформаційно-психологічних операцій можна створити розкол у суспільстві, дестабілізувати внутрішньополітичне становище, послабити державні й економічні структури, активізувати діяльність опозиційних сил, посилити невдоволення населення, домогтися дискредитації і розвалу збройних сил, викликати недовіру народу до керівництва й у підсумку забезпечити досягнення політичних цілей агресії.

Таким чином, інформаційно-психологічні операції є спеціально розроблені та проведені дії з метою впливу на психологічний стан людей, їх думки, переконання та поведінку через використання інформаційних технологій та засобів масової комунікації. Основне завдання ІПСО полягає у маніпуляції інформацією з метою досягнення бажаного результату в інформаційній чи гібридній війні.

ІПСО є одним з ключових елементів інформаційної та гібридної війн, які засновані на використанні інформаційних технологій та психологічних впливів на населення та опонентів.

Для ефективного проведення інформаційно-психологічних операцій необхідне розуміння теоретичних підходів, що визначають їх особливості та методологічне підґрунтя ІПСО.

Одним із теоретичних підходів до дослідження ІПСО є ідеологічний, що був запропонований у 1950-х роках і з того часу викликає інтерес у дослідників. Одним з таких дослідників є канадський науковець П.Тагард, який припускає, що пропаганда є інструментом впливу на свідомість людей, для формування певної ідеології та світогляду.

Одним із основних інструментів ідеологічної пропаганди є створення та розповсюдження неправдивої інформації, яка служить для створення

позитивного іміджу певних груп та організацій [61]. Ідеологічний підхід вивчення інформаційно-психологічних операцій також припускає, що обробка інформації людиною залежить від її ідеологічних установок та цінностей. У той час англійський дослідник Дж. Елстер [44], зауважує, що основна ідея ідеологічного підходу полягає в тому, що інформаційно-психологічні операції не є нейтральними та безбарвними. Вони пов'язані з певними цінностями та ідеологічними настановами, які впливають на те, як людина сприймає інформацію, які дані їй здаються важливими, а які – неважливими, і як вона приймає рішення на основі цієї інформації.

Основними характеристиками ідеологічного підходу є:

- Взаємозв'язок між інформаційно-психологічними операціями та ідеологічними установками;
- Залежність обробки інформації від контексту та ситуації, в якій вона сприймається;
- Відмінності у обробці інформації для людей з різними ідеологічними установками.

Іншим підходом до вивчення ІПСО є підхід системної теорії. Даний підхід в своїх роботах розглядали О.В. Левченко [15], С.Д. Финдли, [46], Т. Гомер-Диксон [50] тощо. Прибічники системної теорії розглядають інформаційно-психологічні операції як процес, що складається із різних компонентів, пов'язаних між собою в єдину систему. У цьому підході розглядається взаємодія різних акторів, серед яких можуть бути державні та недержавні структури, ЗМІ, соціальні мережі тощо. Системний підхід дозволяє глибше розуміти механізми впливу ІПСО та оцінювати ефективність застосування таких операцій. Також, в рамках системного підходу важливо враховувати не тільки індивідуальні особливості людини, а й соціальне та культурне середовище, в якому вони функціонують. Наприклад, при вивченні використання соціальних мереж необхідно враховувати культурні та соціальні норми, які можуть впливати на поведінку спільнот.

Третім важливим підходом виступає теорія комунікації, яку у своїх дослідженнях розвивали Н. Сноу та П.М. Тейлор, які зосереджуються на вивченні процесів комунікації та інформаційного обміну у рамках інформаційно-психологічних операцій [59, с.76]. Прибічники такого підходу вважають, що ПСО являє собою механізм комунікації, який використовує різні канали передачі для впливу на цільову аудиторію. Важливим аспектом цього підходу є аналіз засобів, соціальних мереж, інтернет-технологій та інших каналів комунікації, які використовуються при інформаційно-психологічних операціях.

Одним з найважливіших та актуальних підходів до розуміння ПСО є концепція «м'якої сили», яка була розроблена Дж. Найєм [53, с.27]. В своїх працях він розкриває поняття «м'якої сили» як здатність формувати необхідні вподобання, як правило, пов'язані з нематеріальними активами, такими як культура, політичні цінності та інститути, а також політика, яка розглядається іншими як легітимна та має моральний авторитет. Він вважає, що найбільш ефективними методами пропаганди є не насильство та загрози, а прихований вплив на свідомість та психологічні процеси людей.

Таким чином, «м'яка сила» передбачає використання різних форм інформаційної пропаганди, включаючи маніпуляцію громадською думкою, використання впливових особистостей та створення позитивного іміджу. Долучаючи концепцію м'якої сили до реалізації інформаційно-психологічних операцій в рамках інформаційної та культурної експансії, на перший план виходить нав'язування споживання культурного продукту, постійного перебування у ворожому інформаційному полі – як мовному, так і змістовному.

За успішно проведеною інформаційно-психологічною операцією, об'єкт ПСО стає підконтрольним агенту, який її проводить. На думку дослідників, вплив агентів ПСО зростає в геометричній прогресії, тому що з кожним новим потоком інформації, об'єкт ПСО все легше піддається контролю та зомбуванню. В результаті, об'єкт стає «обробленим» і сам здійснює інформаційно-психологічний вплив на інші об'єкти через свої канали зв'язку (сім'я, друзі,

колеги по роботі). Таким чином, у гібридній та/або інформаційній війні інформаційно-психологічна операція є ключовим інструментом для досягнення мети, і вона не потребує значних фінансових витрат, а також є досить швидкою і ефективною.

Одним із ключових методів інформаційно-психологічної операції, що використовується державами та іншими акторами для впливу на громадську думку та формування певних поглядів та переконань у населення, виступає пропаганда. Пропаганда – це систематичне та цілеспрямоване поширення інформації та ідей з метою впливу на масову свідомість та маніпулювання суспільними уявленнями та поведінкою. О.О. Білобородов зазначав, що метою пропаганди, як інформаційно-психологічної операції, є створення певної картини світу, встановлення та підтримка певних цінностей, формування певних політичних переконань та способів мислення [4, с.68].

Пропаганда включає використання різних методів і інструментів для досягнення своїх цілей. Одним із основних методів пропаганди є маніпуляція інформацією. Це може включати деформацію фактів, створення та розповсюдження хибної інформації, вибіркоче подання фактів, використання емоційних прийомів тощо. Пропаганда також часто оперує символами, образами та емоційними асоціаціями, щоб створити певне враження та вплив на аудиторію.

Однією з ключових особливостей пропаганди як методу інформаційно-психологічної операції є її систематичність та планомірність. Пропаганда ведеться на постійній основі з використанням різних каналів комунікації, таких як телебачення, радіо, друковані видання, Інтернет та соціальні мережі. Це дозволяє створити та підтримувати певні стереотипи, упередження та установки у населення.

Пропаганда також може використовуватись для дискредитації опонентів та створення негативного образу ворога. Часто пропаганда пов'язується з ідеологічними цілями та національним світоглядом, що сприяє формуванню колективної самосвідомості та єдності населення навколо певної пропаганди. Як

метод інформаційно-психологічної операції має значний вплив на суспільство. Вона здатна формувати громадську думку, маніпулювати почуттями та емоціями людей, створювати політичну та соціальну атмосферу, а також впливати на прийняття рішень та поведінку людей. Пропаганда може бути використана як для зміцнення та підтримки існуючого політичного режиму, так і для зміни суспільного настрою та дестабілізації ситуації в країні [4, с.51].

Важливо, що пропаганда як метод інформаційно-психологічної операції може мати як позитивні, і негативні наслідки. З одного боку, вона може використовуватися для мобілізації суспільної підтримки у військових конфліктах, кризових ситуаціях або реалізації соціальних та економічних реформ. З іншого боку, пропаганда може призвести до обмеження свободи слова, придушення критичного мислення, формування стереотипів та упередженості.

Порівняно з використанням зброї, інформаційно-психологічні операції мають декілька переваг:

- По-перше, їх можна проводити приховано протягом тривалого часу, що дозволяє підготувати свої війська до нападу, тоді як держава-об'єкт може і не здогадуватися про такий вплив і в подальшому потрапити в збройний конфлікт.
- По-друге, це чітке планування дій та прогнозування сценаріїв.
- По-третє, немає матеріальних доказів проведення операцій.
- По-четверте, це менш коштовний метод досягнення цілей, ніж ведення війни, і не має руйнівних наслідків для інфраструктури.
- По-п'яте, інформаційно-психологічний вплив може бути спрямований на групи людей, міста, області, держави чи кілька держав, і не має географічних меж.
- На останок, немає міжнародних і національних механізмів правової відповідальності за проведення інформаційно-психологічних операцій, і це є найважливішою перевагою [17, с. 290-291].

Головною небезпекою ПІСО є відсутність чітко ідентифікованих ознак руйнівного впливу, тобто населення зазвичай навіть не відчуває, що воно

піддається впливу. У результаті суспільство не приводить у дію захисні механізми, що є в його розпорядженні. Почуття небезпеки, що у інших ситуаціях діє безвідмовно, у цьому випадку не спрацьовує.

Протистояти інформаційно-психологічній операції дуже складно, оскільки етап планування та підготовки її практично неможливо відстежити, а в період активної фази ПСО держава, яка є об'єктом агресії, має тільки починати вивчення ситуації та прогнозування подальшого розвитку, витрачаючи багато часу на перепідготовку кадрів та контрзаходів.

На початковому етапі інформаційно-психологічній операції, що здійснюються країною-агресором при підготовці, проводиться копітка робота зі збору інформації та підготовки акцій масової непокори:

- пошук джерел фінансування;
- формулювання гасел;
- встановлення контролю над ЗМІ;
- підготовка бойовиків-лідерів;
- вибір об'єктів для можливого захоплення;
- організація системи оповіщення для збору мітингувальників.

Результатом проведення комплексу інформаційних операцій при підготовці є військово-політична, соціальна, економічна нестабільність та турбулентність, що створюється за рахунок вмілого використання внутрішніх та зовнішніх факторів для провокування невдоволення населення та масових виступів. Серед внутрішніх чинників – корупція, високий розрив у доходах різних верств населення, неспроможність національних еліт, неефективні соціальні ліфти, недогляди у сфері охорони здоров'я, освіти, правосуддя, соціального забезпечення, невирішені міжнаціональні, міжрелігійні проблеми та інші. Поряд з дією внутрішніх факторів нестабільність і турбулентність посилюються шляхом штучно створюваної ззовні хаотизації обстановки силами зарубіжних та певної частини національних ЗМІ, якими маніпулюють, засобами традиційної та публічної дипломатії, спецслужбами.

Далі в рамках реалізації ІПСО дії агресора спрямовуються на організацію протестного руху за рахунок впровадження у свідомість населення країни, особливо, національних еліт, молоді та військово-політичного керівництва спотворених історичних та ідеологічних уявлень, хибних національних цінностей, мотивацій та гасел, підібраних з урахуванням національних особливостей. На певному етапі з метою розгрому влади, прискорення подій та різкого загострення обстановки здійснюється потужна інформаційна атака, для успішності якої формується своєрідний імпульс-каталізатор, здатний викликати потужний суспільний резонанс та вивести людей на вулицю. Це може бути інформаційний «вкидання», засноване на справжніх чи хибних твердженнях про зловживання у вищих ешелонах влади, на необґрунтованому судовому рішенні чи політично мотивованому вбивстві та ін.

Правоохоронні органи можуть бути спровоковані на непропорційне застосування сили. З опорою на таку подію по відпрацьованих інформаційних каналах здійснюється масова мобілізація бойовиків, радикально налаштованих верств населення і формується політичний натовп, яким маніпулюють, від імені якого висуваються ультимативні вимоги до влади. Для підігріву опозиційних настроїв та підбурювання до заколоту використовуються ангажовані ЗМІ, різні неурядові організації, можливості традиційної та публічної дипломатії. З опозицією активно працюють спецслужби. Цей етап стратегії реалізується протягом відносно короткого проміжку часу і передбачає завдання потужного таранного удару по владі з метою її повалення та переведення країни під зовнішнє управління [14, с.122].

Подібний образ дій цілком вписується у стратегію нищення, тобто стратегію, що базується на відносно високій динаміці нарощування тиску на владні структури з боку країни-агресора. Психолог М. Маркова [18, с.29] стверджує, що вплив інформаційно-психологічних факторів може призвести до змін у цінностях, позиціях, орієнтирах та світогляді особистості, що може

спричинити девіантну, антисоціальну поведінку. Ці зміни становлять загрозу для суспільства та держави.

Треба розуміти, що тактика ведення інформаційно-психологічних операцій є поєднанням теорії та практики їхньої реалізації, яка виходить зі стратегії і є її практичною формою. Серед сфер, де є можливість проводити ПСО як у стратегічному, так і в тактичному аспекті виділяють три рівні: індивідуальний, громадський та геополітичний. Завдяки правильно вибудованій тактиці подачі інформації стає можливим:

- викликати негативне ставлення населення до керівництва країни, позбавити уряд довіри суспільства;
- викликати у населення страх чи паніку, щоб створити дезорганізацію у нормальному порядку життя;
- завдати шкоди міжнародному іміджу країни, її престижу;
- поставити під сумнів традиції, культуру, ціннісні орієнтації народу на користь маніпуляторів і сил, що стоять за ними, або еліт.

Важливим завданням для реалізації ПСО є розробка комплексу хибних національних цінностей та інтересів, які за рахунок вмілого маніпулювання свідомістю послідовно вселяються населенню та правлячій еліті. Високі темпи реалізації цієї стратегії, наступальний характер інформаційно-психологічних заходів, що проводяться, орієнтованих на досягнення рішучого успіху в відносно короткі терміни, дозволяють віднести її до категорії стратегій знищення [8, с.57].

В інформаційній сфері об'єктами маніпуляцій з боку зовнішніх сил є:

- національні еліти;
- молодь;
- опозиційні рухи;
- екстремістські, етнічні та псевдорелігійні угруповання;
- громадські угруповання без певного статусу.

У сучасних умовах активно вивчаються та застосовуються нові форми та технології, що забезпечують інформаційно-психологічний вплив на індивідуальну, групову та масову свідомість. До таких джерел впливу можна віднести: ЗМІ та спеціальні засоби пропаганди; глобальні комп'ютерні мережі, засоби модифікації інформаційного середовища, технології створення віртуальної реальності, соціальні мережі тощо.

Сьогодні сучасні медіа, які передусім повинні виконувати функції забезпечення прав громадян на отримання інформації, стали також інструментом встановлення своєї політичної, економічної та культурної гегемонії. Нинішні інформаційні технології дають змогу державам реалізувати власні інтереси, послабити або завдати значної шкоди безпеці конкурентної держави, яка не має дієвої системи захисту від негативних інформаційних впливів. Тому інформаційна складова як елемент забезпечення національної безпеки набуває дедалі більшої ваги, а інформаційний простір став основною ареною зіткнень і боротьби різновекторних національних інтересів, геополітичної конкуренції та інформаційно-психологічних воєн.

Тотальна інформатизація суспільства, зростання глобальних інформаційних потоків сприяють проведенню інформаційно-психологічних операцій, основна мета яких полягає в тому, щоб атакувати центри прийняття рішень іншої країни і, змінюючи чи перекручуючи факти й інформацію, спонукати противника прийняти вигідні для агресора рішення, отримати картбланш і розпочати військові кампанії [2, с.39].

Причини суспільної сприйнятливості інформаційного впливу, особливо у соціальних мережах, криються в універсальності законів людської психіки, глобалізації, що посилила взаємозалежність між суспільствами та взаємопроникність культурних кодів.

По-перше, індивідуальні:

- психологічні особливості людського мислення та поведінки, тобто відсутність критичного мислення в уподобаннях інформації, що відповідає вже сформованим уявленням;

- звичка брати все на віру;
- сприйнятливність до емоційного контенту,
- стадний інстинкт,
- криза сучасної науки тощо.

По-друге, групові:

- суспільна недовіра до інституту влади, політичних та економічних еліт;
- культурна поляризація,
- криза преси (друкована преса програє соціальним медіа у швидкості поширення відомостей та кількості, але останні у свою чергу не відповідають стандартам журналістської етики);
- стрімкий розвиток інформаційно-комунікативних технологій тощо.

Серед ключових аспектів, які варто враховувати при вивченні проведення інформаційно-психологічних операцій, зарубіжні науковці, такі як М. С. Браззолі [42], та С. Нарула [52], виокремлюють наступне:

- Аналіз цільової аудиторії та її потреб і інтересів;
- Використання психологічних методів впливу на людей, таких як маніпулювання емоціями та виклик ілюзії контролю;
- Розробка ефективного плану дій та визначення стратегії операції;
- Створення відповідного контенту, який відповідає меті операції та пристосований до цільової аудиторії;
- Моніторинг ефективності та корекція стратегії, якщо необхідно.

Метою ІПСО є вплив на свідомість громадян і нав'язування своїх ідей, що може призвести до створення страху та невизначеності щодо майбутнього. Ці дії можуть спонукати людей думати та діяти інакше, а також перестати довіряти

своєму урядові. Це може призвести до психологічного напруження в суспільстві та підготовки до можливих військових дій.

Таким чином, можна зробити висновок, що інформаційно-психологічні операції є комплексними стратегіями, спрямованими на надання впливу на громадську думку, переконання та психологічний стан людей з використанням інформаційних засобів та методів. Психологічні операції є одним із інструментів інформаційної і гібридної війни та спрямовані на вплив на думки, емоції та поведінку цільової аудиторії. Основною ідеєю ІПСО є здатність маніпулювати інформацією, контролювати її потік та змінювати сприйняття одержувачів. Це може бути досягнуто шляхом створення та поширення дезінформації, використання емоційної апеляції та вибіркового подання фактів. Метою таких операцій є викликати певні психологічні ефекти у цільової аудиторії, такі як страх, недовіра, конформізм чи відданість певним ідеологіям. Це може бути досягнуто шляхом створення загроз, маніпуляції емоціями та посилення існуючих упереджень.

Теоретичні основи інформаційно-психологічних операцій включають концепції, методи та підходи, які використовуються для маніпуляції інформацією та психологічним впливом на аудиторію. Розуміння цих основ дозволяє більш ефективно аналізувати та протидіяти ІПСО, розробляти стратегії захисту та контрзаходи, а також розвивати інформаційну грамотність та критичне мислення серед населення.

РОЗДІЛ 2.

ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ РФ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ ЩОДО КРАЇН ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ

На міжнародній арені російська федерація мала імідж потужної військової сили як спадкоємиці срср, а інструменти, які вона використовує для вирішення проблем, у тому числі й інформаційно-психологічні операції, зміцнюють цей образ «центру» СНД в регіональному контексті. Україна, яка також є частиною пострадянського простору, відіграє ключову роль у цих геополітичних динаміках, стикаючись із значними викликами через інформаційно-психологічні та гібридні воєнні операції, ініційовані Росією.

Треба зауважити, що історична спадщина радянського союзу стоїть на порядку денному російського дискурсу та «вкорінена» в ідеологію так званим історичним синдромом «великодушності» та «невдячності», в рамках чого підкреслюється «щедрість» росії на противагу егоїзму та невдячності колишніх радянських республік, зокрема, на це вказує у своїй роботі Х. С. Озетем [55, с.66]. Багато росіян відчують, що вони інвестували значні кошти в країни срср, у тому числі й в Україну, не отримавши належної віддачі. Це пояснює велику кількість залишкової гіркоти росіян щодо того, як розпався радянський союз: ставши незалежними, інші колишні республіки уникали відповідальності за віддачу їхнім країнам російського вкладу. Моральні та матеріальні інвестиції в залежні території, у їх цивілізацію, культуру чи захист, звичайно, є добре відомою темою колоніального питання. З іншого боку, відчуття особливої місії щодо інших націй є глибокою традицією інтелектуальної історії росії.

Інша місія крилася в тому, щоб показувати росію як саму миролюбну країну. Пропагандисти рф та срср непосильно працювали й працюють над

створенням цілого контексту, в якому функціонувала би колективна пам'ять радянського (російського) народу – так званого Великого Міфу Другої світової війни. Він мав транслювати у маси наратив про те, як на найбільш миролюбну країну підступно, без оголошення війни вторглися фашистсько-німецькі загарбники, будь-які підписання пактів відбувалися лише з метою уникнення війни, а відчайдушний радянський народ на чолі зі сталіним здобув героїчну перемогу.

Наповнений численними фальсифікаціями Міф Великої війни оминав цілі сторінки й розділи історії, які б могли сплюндрувати імідж союзу. Люди всього світу та самого сср звикли жити у нав'язаному пропагандистською машиною наративі. Ті, хто знав реальну історію війни, були ліквідовані, заслані або залякані.

Міф почав руйнуватися лише на хвилі гласності наприкінці існування сср через процес розсекречення документів радянських архівів та публікацій заборонених щоденників. Та якщо Україна пішла шляхом засудження диктаторської політики сталіна та розвінчання міфів, створених союзом, – путінська росія продовжила поширювати тезу про націю переможців, священну перемогу над світовим нацистським злом, толерувати сталіна за його «сильну руку».

У своїх роботах Д. Тренін акцентував, що ПСР почала активно впроваджуватись у часи сучасної росії в якості інструмента надання впливу у зовнішньополітичній діяльності держави з приходом володимира путіна до влади у росії, саме тоді бере свій початок розвиток форми державного націоналізму, що включає неоімперські дискурси, такі як неоєвразійство та концепцію «руського миру», межі якого, як передбачається, відповідають, як мінімум, кордонам центральних територій колишньої російської імперії [63, с.488].

Усвідомлення питань безпеки, викликаних «експансією» Заходу та/або неоімперіалістичними тенденціями, якими росія вважала залучення країн

Балтійського регіону до структур ЄС та НАТО на початку 2000-х років, та бажання зміцнити своє положення на міжнародній арені, підштовхнуло росію до проведення активної політики на пострадянському просторі, щоб тримати західний фланг під контролем. Паралельно з цією метою зусилля щодо інтеграції з країнами Східної Європи, такими як Україна та Білорусь, а також із Казахстаном, велися ще на зорі розпаду.

Відтоді, як путін прийшов до влади, росія, і заохочувані державою бізнес-представники, вжили важливих кроків для просування російських культурних традицій за кордоном. Ці зусилля відображають синергію між державними органами, напівофіційними фондами, такими як «руський мир», новими телекомпаніями та кінопродюсерами, державним бізнесом і значною освітньої та наукової діяльності. Дж. О'Лафлін, Дж. Тоал та В. Колосов у своїх дослідженнях виділяють три цілі такої діяльності, яка включає мовлення та маркетинг фільмів, спонсорство виконавців, публікації, «діалоги про цивілізацію», семінари та конференції [54, с.752]. Це робиться з метою, по-перше, зміцнення почуття приналежності населення пострадянських країн. По-друге, посилити повідомлення про те, що російська культура є незамінною та спільною, і що розпад радянського союзу в першу чергу шкодить самим колишнім республікам. Третя мета — прищепити уявлення про те, що в культурному, а не лише в юридичному плані саме росія є спадкоємицею радянського союзу. На всіх трьох рівнях російська культурна «дипломатія», що по факту являє собою «культурну експансію», покликана зміцнити уявлення про те, що росія є світовою державою та центральним ядром пострадянського простору.

Загалом, пострадянський простір, зокрема СНД, є одним із пріоритетів порядку денного, і, на відміну від інших країн, які намагаються домінувати в цьому регіоні, росія має певні переваги в реалізації своєї політики. Ці переваги можна описати як інфраструктуру, що зв'язує кожну країну одна з одною: зокрема, географічне положення росії, яка межує з пострадянським простором, і мова. Мова є важливим каналом, який дозволяє росіянам здійснювати прямі

контакти з цими країнами, а також одним із важливих факторів, що формують розуміння спільної ідентичності через спільне минуле часів радянського союзу.

В цьому ключі, мова розглядається як життєво важливий інструмент м'якої сили, що використовується для нав'язування цінностей нової системи у пострадянський період. М. Суслов зауважує, що існує низка факторів які проклали шлях до того, щоб російська мова стала *lingua franca*, тобто загальною мовою євразійського регіону [60, с.332]. У цьому контексті він виділяє три основні фактори, що сприяли позиціонуванню російської мови на пострадянському просторі. Перший, кожна з колишніх радянських республік мала переважно неоднорідну демографію, яка обумовлена багатонаціональною структурою цього великого регіону та політикою, що проводилась москвою. Різні етнічні групи говорили різними мовами, але їм потрібно було говорити однією загальною мовою, і це була переважно російська. Другий, росіяни були найчисельнішою етнічною групою *срер*. Це зміцнило становище російської мови шляхом еманациї мови цими людьми. І останній, але не менш важливий: російська мова підтримувалась москвою, вона була офіційною мовою радянського союзу. Тому росія розуміла, що мова є однією з основ процесу державного будівництва, і тому вагомий акцент при проведенні ІПСО робився саме на розповсюдження російської мови на пострадянському просторі. У цьому сенсі основною тенденцією в країнах СНД стало ухвалення російської мови як офіційної мови 15-ти держав регіону. На відміну від радянської епохи, володіння російською мовою вже не було неодмінною умовою успіху в системі, але зазначалось перевагою та ключем до успіху, особливо на державній службі, у більшості країн.

Мова є хорошим каналом для культурної взаємодії, передачі цінностей та створення ідентичності. Вона також сприяє розвитку політичних та економічних відносин. Саме у цьому сенсі росія має перевагу в регіоні СНД у мовному плані, що позитивно впливає на її потенціал «м'якої сили».

Освіта, як і мова, є ще одним важливим каналом для створення ідентичності та побудови зв'язків між націями. Вона відіграє роль, яку також можна розглядати в контексті політики інформаційно-психологічного впливу.

Шляхом використання «м'якої сили», росія своїми інструментами впливу відіграла активну роль у вирішенні громадянської війни в Таджикистані та стабілізації молдавського конфлікту. Це сприяло створенню іміджу росії як балансуєчої сили у регіоні. У культурному контексті російський уряд заохочував подвійне громадянство, щоб мати можливість зберегти права етнічних росіян, які проживають у пострадянських країнах. Однак, ця політика увінчалася успіхом лише у Туркменістані та Таджикистані [4, с.64].

Паралельно реалізація інформаційно-психологічних операцій проходила через міжнародні регіональні організації, в чому значну роль відіграло створення росією нових механізмів, які поглиблюють регіональну співпрацю росії із пострадянськими країнами. Ці організації є важливими для росії для розвитку зони впливу в регіоні, оскільки СНД як організація не змогла досягти цієї мети; воно скоріш створило політичну основу для політики росії щодо пострадянського простору. У цьому контексті можна виділити дві впливові та функціонуючі організації, які були створені з регіональним брифінгом, такі як Організація Договору про колективну безпеку (ОДКБ) та Шанхайська організація співробітництва (ШОС) [20, 25]. Ці механізми допомагають росії контролювати політичний порядок денний у регіоні через згоду та вплив російської федерації на інші країни, як основного партнера у цих регіональних організаціях.

В рамках цих організацій, хоч основний наголос і робиться на питання безпеки, набрала імпульсу і співпраця в науковій та культурній сферах, що було ще одним кроком до успішної подальшої організації ШСО. Однією з таких концепцій у культурному контексті є створення Консорціуму гуманітарних університетів ШОС [34]. Таким чином, учасники мали на меті інтеграцію систем освіти в регіоні для створення єдиного освітнього простору для розвитку

євразійського діалогу. У рамках гармонізації систем освіти п'ять країн (росія, Китай, Таджикистан, Киргизстан та Казахстан) домовилися про створення Університету ШОС для розвитку інтеграційних процесів у галузі науки, технологій, економіки та науки та освіти. Крім гармонізації чи інтеграції в освіті, розроблена програма сприяла покращенню студентської мобільності в Євразії. Ідея створення Університету ШОС була рекомендована президентом путіним у 2007 році міністерству науки та освіти російської федерації спільно з російською академією наук було доручено провести техніко-економічне обґрунтування та розроблення нової концепції міждержавної вищої освіти [33]. У рамках цієї ініціативи росія не лише відіграла провідну роль у розробці програми, а й створила основу для довгострокового співробітництва в галузі освіти.

На додаток до органів та механізмів у рамках регіональних та міжнародних організацій, росія також почала розробляти чи підтримувати урядові та неурядові ініціативи, які б допомогли відновити сильний та привабливий імідж росії на пострадянському просторі, що є ще одним методом посилення свого впливу у рамках концепції «м'якої сили». Понад те, російська еліта також виступала за вдосконалення існуючих механізмів у цьому контексті російські центри науки і культури (росзарубіжцентр-РЦНК можна сприймати як частину цього руху [45, с.780]. Ці центри функціонують при міністерстві закордонних справ російської федерації і є правонаступниками Всеросійського товариства культурних зв'язків із зарубіжними країнами та радянських товариств дружби та культурного зв'язку із зарубіжними країнами, створених для популяризації російської культури та мови. Ці центри було створено у 1925 році з метою популяризації російської мови та культури в нерадянських країнах. Вони функціонували за радянських часів, але у пострадянський період стали одним із агентств міністерства закордонних справ росії. У країнах СНД стало державною політикою відкриття нових центрів чи агенцій у столицях, через які можна було проводити пропагандистську політику.

Зазначені російські установи мали роль навчання російській мові, а також РЦНК виступали як інструмент м'якої сили російської федерації, та вони використовували у своїй діяльності все більш широкий набір способів та інструментів для надання позитивного впливу на зовнішнє середовище та реалізації цілої низки міжнародних програм у галузі освіти та культури, взаємодію із співвітчизниками, інформаційну політику та науково-технічну та ділову співпрацю.

Розвиток РЦНК мав значення під час розгляду становища співвітчизників у країнах СНД. Це центри навчання російської культури та мови, особливо молодого покоління російських меншин у країнах. Більше того, співпрацюючи з громадянським суспільством, університетами чи інтелігенцією, ці організації допомагали створювати зв'язки із суспільством, які сприяють формуванню іміджу росії, особливо серед інтелектуалів у цих країнах. Ці центри фінансують свою діяльність за допомогою доходів від російських освітніх курсів. Більше того, вони діють узгоджено з міністерством закордонних справ, тим самим підвищуючи їхню роль з погляду політики «м'якої сили».

У той час, як росія використовує існуючі механізми, зусилля щодо створення російського іміджу не обмежуються організаціями, успадкованими від радянського періоду. Особливо під час другого терміну путіна уряд виступив із новими ініціативами. У 2005 році для підвищення іміджу росії на пострадянському просторі було створено Управління міжрегіональних та культурних зв'язків адміністрації президента російської федерації [35]. Крім того, 21 червня 2007 року указом №796, підписаним президентом путіним, було створено фонд «руський мир» [31]. Згідно з указом, засновниками фонду від імені російської федерації є міністерство закордонних справ росії та міністерство освіти і науки російської федерації.

Фонд «руський мир» активно працює у пострадянських країнах, а також у державах з великою російськомовною діаспорою. Основна діяльність фонду зосереджена на створенні культурних центрів, організації заходів, підтримці

російських шкіл та наданні стипендій для вивчення російської мови. Через ці канали фонд просуває позитивний образ росії та її культури, що, здавалося б, є невинним та навіть корисним для культурного обміну. Однак, така діяльність також слугує поширенню російських наративів та цінностей, що мають на меті зміцнення впливу росії на громадську думку в інших країнах.

Місія фонду «руський мир» була заявлена як «сприяння взаєморозумінню та миру в усьому світі шляхом підтримки, зміцнення та заохочення поваги до російської мови, спадщини та культури». Для досягнення цих цілей Фонд «руський мир» розпочав розвиток російських центрів у партнерстві з освітніми організаціями. У цих центрах проводяться просвітницькі заходи щодо популяризації російської мови, проводяться конференції та семінари з ознайомлення з російською культурою країн, у яких розташовані ці центри. Крім того, фонд надає фінансову підтримку проектам, спрямованим на розвиток російської мови та культури у світі загалом [13].

У сучасному світі інформаційні війни стали невід'ємною частиною геополітичної боротьби. Фонд «руський мир» є одним з інструментів цієї боротьби, спрямованим на поширення російської пропаганди. Через свої культурні центри та заходи фонд поширює інформацію, яка сприяє формуванню позитивного іміджу росії та її політики. Це включає розповсюдження проросійських наративів, дискредитацію західних інститутів та демократичних цінностей, а також маніпуляцію історичними фактами.

Як видно, російські інструменти «м'якої сили» набули динамізму, особливо в період правління путіна, коли було створено нові ініціативи. Політика «м'якої сили» продовжувала реалізовуватись та кріпнути у російській зовнішній політиці. Ця політика здебільшого формувалась з погляду формування порядку денного через регіональні чи міжнародні організації та створення інструментів, які сприяли б розвитку та збереженню російської культури, спадщини та мови на пострадянському просторі.

В інформаційній війні проти країн пострадянського простору росія використовує повний спектр методів впливу на свідомість людей. В.П. Горбулін описував, що російські теле- та радіоканали використовують методи дозованої інформації, дезінформації, вибіркової інформації, перебільшення та замовчування дійсної інформації, а також технології, заборонені міжнародним законодавством, наприклад, «25 кадр» [9, с.133]. Російські журналісти використовують лінгвістичні та поведінкові навички та прийоми, щоб вплинути на психіку населення і змусити людей думати, що вони самостійно дійшли певного висновку на основі свого життєвого досвіду та інформованості. Всі ці методи мають на меті викликати зміни в цінностях, орієнтирах та світогляді особистості, що може призвести до проявів девіантної антисоціальної поведінки та становити загрозу для суспільства та держави.

Ця практика здійснюється через використання різноманітних методів та технологій, які мають на меті змінити свідомість населення та викликати зрушення в цінностях, життєвих позиціях, орієнтирах та світогляді. Зокрема, рф застосовує методи «дозованої» інформації, дезінформацію з одночасним викривленням ходу подій, вибірккову інформацію, надання інформації типу «без коментарів» після попереднього налаштування об'єкта, а також перебільшення та замовчування дійсної та реальної інформації [51].

Один з таких методів - використання інформаційно-психологічних операцій, що полягає в розповсюдженні недостовірної, спотвореної або вигаданої інформації з метою формування певної думки чи упередження у людей. Російські засоби масової інформації використовують ці операції для створення позитивного враження про росію та її лідерів, негативного ставлення до Заходу, зокрема до Європейського Союзу та НАТО, а також для дискредитації урядів та політиків країн-сусідів, які відмовилися від проросійської політики. Також рф активно використовує соціальні мережі та Інтернет для поширення своєї пропаганди та дезінформації. Це може бути використано для створення фейкових новин, політичних або соціальних кампаній, які можуть викликати

емоційну реакцію у людей та впливати на їхні думки та переконання. У рамках таких інформаційно-психологічних операцій росія прибігає до маніпулювання свідомістю. Завданням таких ІПСО виступає підрив авторитету керівництва країн, замовчування фактів, перекручення історичних подій та залучення інших методів, які мають на меті вплив на громадську думку та створення певної картини світу [36, с.25].

Далі спробуємо розглянути конкретні приклади використання ІПСО на пострадянському просторі.

В Україні російські ІПСО були особливо агресивними та ключовими, особливо щодо анексії Криму у 2014 році та подальшій російсько-українській війни. До військового втручання російські ЗМІ розгорнули масштабні кампанії з дезінформації, малюючи революцію на Майдані як фашистський переворот і зображуючи загрозу для російськомовного населення. Цей наратив мав вирішальне значення для виправдання подальшої анексії Криму росією та її підтримки сепаратистських груп у Східній Україні.

Відомі російські медіа-персони та державні чиновники, зокрема Дмитро Кисельов і Марія Захарова, відігравали значну роль у цих операціях, часто використовуючи свої платформи для поширення оманливих наративів. Ефективність цих ІПСО була очевидною у швидкій зміні громадської думки в Криму та частині Східної України, що значно полегшило стратегічні цілі росії в цьому регіоні.

У країнах Балтії російські ІПСО зосереджені на експлуатації етнічної російської меншини, поширенні наративів дискримінації та ворожості Заходу до росії. Використання російськомовних засобів масової інформації відіграло важливу роль у цих зусиллях, спрямованих на те, щоб створити відчуття відчуженості серед російськомовного населення та підірвати інтеграцію країн Балтії в західні інституції, такі як ЄС і НАТО.

Кібероперації також були складовою російської стратегії в Балтії, зокрема під час кібератак на Естонію у 2007 році, які були спрямовані на урядові,

фінансові та медіа-мережі після перенесення пам'ятника радянських часів. Ця подія стала одним із перших явних випадків скоординованої тактики кібер- та інформаційної війни, використаної росією проти іноземної держави.

У Центральній Азії російські ІІСО використовують більш тонкий і культурно нюансовий підхід, використовуючи історичні зв'язки та перевагу російських ЗМІ. Таким країнам, як Казахстан і Киргизстан, зі значною кількістю російськомовного населення та економічними зв'язками з росією, приділяють особливу увагу. Російські ЗМІ в цих регіонах часто підкреслюють переваги євразійської економічної інтеграції та головну захисну роль росії в регіональній безпеці.

Однією з ключових цілей ІІСО росії є посилення свого геополітичного впливу в регіоні. Після вторгнення в Україну та введення західних санкцій, Центральна Азія стала важливим партнером для росії, оскільки країни регіону не приєдналися до санкцій і продовжують співпрацю з Москвою. Водночас країни Центральної Азії, такі як Казахстан і Узбекистан, намагаються дотримуватися багатовекторної політики, балансуючи між співпрацею з росією, Китаєм, США та ЄС.

Економічний аспект також є важливим елементом російських ІІСО. Росія продовжує експортувати товари подвійного призначення, такі як електроніка та техніка, які можуть бути використані як у цивільних, так і у військових цілях. Це дозволяє Росії обходити санкції та зберігати економічні зв'язки з країнами Центральної Азії, забезпечуючи стабільність свого військово-промислового комплексу.

У відповідь на російські ІІСО постраждалі країни запровадили низку оборонних стратегій, спрямованих на захист свого інформаційного середовища та посилення національної стійкості. Естонія, Латвія та Литва були особливо активними, створивши спеціальні підрозділи для протидії кіберзагрозам і дезінформації. Наприклад, заснування в Литві руху «Ельф» являє собою низову

спробу боротьби з російським кібервпливом шляхом виявлення та протидії дезінформації, що поширюється тролями та ботами.

Україна також зробила значні кроки, зокрема у посиленні можливостей кіберзахисту та регулюванні російського медіаконтенту. Створення Міністерства інформаційної політики в Україні у 2014 році стало прямою відповіддю на загрози російських дезінформаційних кампаній, спрямованих на консолідацію зусиль щодо підвищення медіаграмотності та інформаційної безпеки.

На міжнародному фронті такі організації, як НАТО та Європейський Союз, визнали необхідність колективних дій проти загроз, створених спонсорованими державою кампаніями дезінформації. Центр передового досвіду зі стратегічних комунікацій НАТО, що базується в Латвії, і оперативна група ЄС East StratCom відіграють ключову роль у цих зусиллях, зосереджуючись на виявленні, аналізі та протидії діяльності з дезінформації.

ЄС також запустив кілька ініціатив для зміцнення незалежності ЗМІ та сприяння високоякісній журналістиці в країнах Східного партнерства, визнаючи, що стійкі та незалежні ЗМІ мають вирішальне значення для протидії наслідкам дезінформації.

Підсумовуючи, інформаційно-психологічні операції є важливим інструментом зовнішньої політики та стратегії росії на пострадянському просторі. ПСО, що проводяться росією, спрямовані на підрив довіри громадян до державних інституцій та органів влади у країнах пострадянського простору. Це може призвести до зниження авторитету та стабільності державних органів, що послаблює політичну та соціальну ситуацію в країні. Так росія намагається поширити свій вплив шляхом культурної експансії, зокрема створюючи відповідні освітні структури в країнах колишнього радянського союзу, а також використовуючи свій вплив в рамках міжнародних організацій. Тобто інформаційно-психологічні операції рф спрямовані на зміцнення проросійської налаштованості серед населення у країнах пострадянського простору. Це може

призвести до формування політичного та соціального клімату, який сприяє зміцненню інтересів росії в регіоні та підтримці проросійських політичних сил.

Можна стверджувати, що практика реалізації росією інформаційно-психологічних операцій щодо країн пострадянського простору має значний вплив на політичні, соціальні та інформаційні процеси у цих країнах. Дезінформація, пропаганда, кібератаки та інші методи, що застосовуються росією, можуть призвести до поділу суспільства, підриву державних інститутів та послаблення зовнішніх зв'язків країн. Розуміння цієї практики та розробка ефективних стратегій протидії ІІСО стають важливими завданнями для пострадянського простору, а також для міжнародного співтовариства.

Використання російської мови та культури як засобу зближення з народами країн пострадянського простору та формування певної ідентичності, яка базується на спільній історії та культурних цінностях. Цей метод є особливо ефективним в країнах, де російська мова є державною чи широко поширеною. Культурна експансія з боку росії, яку так легко сприймають багато пострадянських країн, стала інструментом її «м'якої сили» навіть більше, ніж інструментом політики.

РОЗДІЛ 3.

ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ РФ НА УКРАЇНУ

Переважна більшість провідних вітчизняних політологів, таких як В. П. Горбулін [9], І. Ю. Юзова [39] тощо, а також зарубіжних, наприклад Д. Най [53], Б. Ренц та Х. Сміт [56], поділяють думку, що в рамках реалізації інформаційно-психологічного впливу росією проти України була розв'язана так звана інформаційна війна, яка часом переростала в війну гібридну по формі та асиметричну за змістом. Її відмінність характеризується використанням широкого спектра політичних, економічних (у т. ч. енергетичних і торговельно-економічних), а також інформаційно-пропагандистських заходів, з яких, як правило, і починається «гібридна війна», та які її супроводжують впродовж усього періоду військових дій. Ряд провідних експертів Заходу небезпідставно називають її ще як «війна нового покоління» або «війна нової генерації».

Головною метою інформаційно-психологічних операцій РФ проти України протягом тривалого часу було послаблення та децентралізація української держави, щоб привести до влади проросійське, підконтрольне росії керівництво, зірвати її європейський курс, тримаючи Україну під контролем російської федерації. При цьому стратегія та тактика дій Москви проти України включає послідовні кроки з реалізації розглянутих раніше підходів.

Російська стратегія ІПСО була спрямована, перш за все, проти слабких місць України, а не проти її сили. Починаючи ще з розвалу радянського союзу, російська федерація, в порушення діючих норм і правил міжнародного права, безпardonно продовжила практику політики «м'якої сили» по відношенню до України.

Інформаційно-психологічний вплив РФ на Україну має ряд причин, які докладно було розглянуто дослідником Ф.Г. Турченко [29, с.66]. Перш за все, треба розуміти, що для Росії збереження впливу на Україну – це більше, ніж зовнішньополітичний пріоритет; це екзистенційний імператив. Багато представників російської політичної еліти сприймають Україну як частину ідентичності своєї країни. Соціально-економічна модель Росії обмежує її можливості виступати як полюс тяжіння для України, через що російська федерація спирається на свої національні міфи для розробки наративів та проектів, покликаних пов'язати Україну у «спільному майбутньому» з Росією та іншими пострадянськими державами. Ці наративи тривалий час поширювались в українському суспільстві через такі канали, як російська православна церква, засоби масової інформації, формальні та неформальні ділові мережі та неурядові організації. Також Росія домагалась впливу за рахунок мобілізації виборців навколо політично чутливих питань, таких як мовна політика та загальна культурна та історична спадщина. Це значною мірою залежить від символічних ресурсів та глибокої, але часто незграбної участі у політиці місцевої ідентичності. Зазначені критерії таким чином зводяться до концепції «м'якої сили» Росії щодо України, реалізація якої в російських ІПСО проти України наголошує на культурних та мовних кордонах, а не на громадянській ідентичності, що зрештою є тягарем для обох країн.

Суперечність у двосторонніх відносинах російської та української націй М. Т. Дзюба та Я. М. Жарков вбачають у глибокому підґрунті того, що сама ідея української державності, окремої від «великої російської нації», кидає виклик основним переконанням щодо походження та ідентичності Росії. В Україні знаходяться найцінніші символи, що складають ядро національної ідентичності РФ – міфологічна батьківщина російської нації та колиска російської православної церкви разом із її найсвятішими місцями. Саме контроль над Києвом у минулі часи допоміг зміцнити претензії Росії на імперський статус. Згодом ці міфи про спільне національне походження були доповнені

міфом про те, що російська мова і культура є спадщиною, спільною для всіх східних слов'ян, і міфом про постійне поступове зростання «російської держави» шляхом «збирання руських земель» [10, с.233].

Саме з таких причин російська держава сприймає колективні блага, які об'єднують більшість українців як націю (наприклад, спадщина Тараса Шевченка, українська мова та українська «національна ідея» останніх двох століть) як національну загрозу, що призвело до розуміння росією необхідності нав'язувати суспільству символи української держави як другосортних символів. Покоління російських інтелектуалів перетворили приниження української мови та культури на частину російської системи вірувань поряд із антитатарськими та антимусульманськими стереотипами. Але в той час як останні будуються навколо національних відмінностей, Україна в цьому списку виділяється зневажливим ставленням до будь-яких тверджень про існування національних відмінностей.

Іншою причиною, що впливає на реалізацію російських ПСО в українському середовищі, є фактор зближення України з західним світом. Разом Європа та Захід, як нормативні конструкції та як конкуруючі джерела впливу та тяжіння, відіграють важливу роль у динаміці відносин України з росією. Можливість того, що Україна може випередити росію в приєднанні до Заходу, викликає анафему у російського керівництва. Вступ України до НАТО чи ЄС означав би розрив усталеної історичної послідовності, за якою Україна завжди була другою після росії. Таким же чином, передбачуваний вступ України до НАТО був би не такою загрозою безпеці росії, ніж її статусу. Це сприйняття можна простежити в Стратегія національної безпеки російської федерації до 2020 року, де загрозою безпеці зазначено не само НАТО, а саме членство України та Грузії в цій організації [30]. Подібним чином російська військова доктрина 2010 року називає розширення НАТО, а також переміщення військової інфраструктури ближче до росії першою з одинадцяти «головних військових небезпек», тоді як НАТО як таке представлене як партнер,

з яким варто «розвивати відносини» [5]. В цьому контексті особливістю інформаційно-психологічного впливу РФ на Україну стало просування пропагандистських ідей, спонукаючих до спалаху української ворожнечі до Заходу, висвітлюючи Євросоюз та НАТО як ворогів України та її національних інтересів. Наприклад, РФ активно пропагує ідею про те, що Україна стала «прив'язкою» ЄС та НАТО, що обмежує її суверенітет.

Але це питання не обмежується статусом. Наприклад, як зазначала В. Феклюніна, процес вступу України до СОТ серйозно перешкоджав і подовжувався через втручання, яке відбувалося в кількох формах: російські ЗМІ, політичні агенти, такі як комуністична партія України та прямий тиск на українське керівництво (зокрема, погроза запровадити нові імпорتنі мита). Ще більший тиск застосовувався після того, як Україна вийшла на фінальну фазу переговорів щодо «Угоди про асоціацію поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі з ЄС» [45, с.780]. Російська політична культура дуже опирається ідеї, що Україна може захотіти йти самостійним шляхом, і що справжньою метою України є відродження Києва як центру східних слов'ян. Тобто, Україна бореться за першість так само, як і росія, а ця теза виступає прямою загрозою російській самоідентифікації. Визначність поняття «центр» у зв'язку з ціннісним поняттям «цивілізація» вказує на структуру, дуже характерну для сучасного російського політичного дискурсу: «цивілізація» означає все позитивне, що колись можна було сказати про «імперію».

Як вже було зазначено, головними імперативами інформаційно-психологічних операцій російської федерації на пострадянському просторі пов'язані з нав'язуванням спільної ідентичності, спільної долі та сприйняття російської політичної та інтелектуальної першості. Саме ці тези ілюструють роль, яку мовні маніпуляції відіграють у політиці. Але вони також ілюструють плутанину та протиріччя. Такі терміни, як «країна», «нація», «держава» набувають різного значення залежно від цілей та обмежень співрозмовника. Послідовність рідко є метою. Варто повторити тезу Дж. Шерра: «Для

російського розуму протиріччя є частиною самого життя, а не ознакою інтелектуальної невдачі. Це те, що потрібно використовувати, а не долати» [54, с.760].

Величезний акцент на символічних ресурсах, глибоке залучення до місцевої політики ідентичності, просування одного національного дискурсу та боротьба з іншим стали ендемікою російської політики в Україні. Для реалізації інформаційно-психологічних операцій росія покладалася на власні національні міфи для розробки наративів та проектів, спрямованих на те, щоб пов'язати майбутнє України із «спільним» майбутнім інших пострадянських країн, особливо східнослов'янських. В рамках цієї ідеї проводилась політика українського уряду проросійським президентом України В. Януковича, який виступав у якості реалізатора російської теорії про те, що сьогодення України — це минуле росії.

М'яка сила зазвичай ґрунтується на прогнозах загального майбутнього процвітання та успіху. Однак у випадку росії її м'яка сила тісно пов'язана з дискурсами спільного минулого та спільними цінностями, культури та історії. З цієї політичної точки зору, росія розглядає «український націоналізм» як екзистенційну загрозу. Російські політики сприймають націоналізм як екстремістську ідеологію загалом. Наприклад, «Стратегія національної безпеки російської федерації» за 2009 рік містила 4 згадки «націоналізму», і в кожному випадку «націоналізм» і «націоналістичні настрої» прирівнювались до загроз безпеки російської федерації [30]. Наприкінці 2010 року Управління боротьби з екстремізмом МВС росії закрило Українську бібліотеку в москві, щоб книги, що містять світовий «націоналізм», могли бути перевірені «експертами» на предмет шкідливого змісту [1].

При проведенні інформаційно-психологічних операцій в Україні росія тривалий час використовувала і продовжує використовувати метод історичної ревізії. Зокрема, Л. Харнед зауважувала, що російська федерація протягом тривалого часу пропагувала ідею про те, що Україна та росія є частинами одного

історичного простору та належать до одного культурного середовища, а тому українська нація та українська державність є штучною та неіснуючою, так званою «окраїною», що відкололась від російської держави [48, с.94]. Через понад 18 років після того, як росія офіційно визнала Україну як незалежну державу, в. в. путін процитував слова генерала А. Денікіна, який називав Україну «малою росією» і сказав, що спроби відокремити Україну від росії були «злочином» [22].

Іншим методом реалізації ПСО росії проти України проведення культурної експансії. Культурну експансію у своїх роботах досліджували М. П. Требін [27] та М.О. Туранський, [28], які зазначили, що протягом багатьох років російська держава визначала себе нащадком історичної Київської Русі, і саме російська культура в такому контексті повинна була сприйматись як та, що має під собою давнє та глибоке підґрунтя. Щоб перенести на себе роль «центра» слов'янських народів, росія проводила політику приниження українських національних цінностей, які висвітлювались як символи сільської, парафіяльної та маргінальної культури– термінами, які характеризують українську культуру очима росіян. З обох цих причин не дивно, що російська культура використовується як інструмент м'якої сили в Україні.

В основі цієї стратегії лежить просування нарративу про те, що росія є законною спадкоємицею Київської Русі, таким чином позиціонуючи себе як центральну фігуру в історії східних слов'ян. Це не просто академічний аргумент, а свідомо тактика, використана для применшення історичної автономії України та зображення її невід'ємно пов'язаною з Росією. Такі нарративи широко поширені в російських ЗМІ та освітніх матеріалах доступних в Україні, де вони часто зображують визначних українських історичних діячів і події як суто росіян, стираючи межі між двома різними національними ідентичностями.

Російська історіографія часто підкреслює, що Київська Русь була протодержавою, яка з часом трансформувалася в російську імперію. У цьому нарративі Україна і Білорусь виступають як периферійні частини цієї імперії, що

нібито не мають права на власну незалежну історію і культуру. Такий підхід спрямований на підрив легітимності сучасної української держави та створення образу України як штучного утворення, створеного зовнішніми силами.

Путін стверджує, що концепція України була винайдена Австрією перед Першою світовою війною, щоб ослабити росію. Він також підкреслює, що українці та росіяни є «одним народом», що слугує ідеологічною основою для виправдання російської агресії та анексії українських територій. Така риторика ігнорує факти про унікальну українську культуру та історію, яка розвивалася незалежно від росії протягом століть.

Крім того, російська православна церква підтримує ці культурні наративи, утверджуючи духовну владу над українським релігійним життям, пропагуючи бачення єдності під Московським патріархатом. Цей релігійний вплив доповнювався візитами російських громадських діячів та інтелектуалів, які проводили бесіди та семінари в Україні, зміцнюючи уявлення про спільну культурну та історичну спадщину.

Ці елементи разом ілюструють те, як росія використовує культурні інструменти, щоб глибоко впелести свій вплив у структуру українського суспільства, прагнучі підірвати український суверенітет не через відкриту агресію, а через непомітний і постійний вплив культури. Ця стратегія культурної експансії є критично важливим компонентом ширших геополітичних цілей росії в Україні, що відображає глибоко вкорінений підхід до утвердження свого впливу в регіоні.

Україна не мала зусиль, аналогічних російській культурній м'якій силі. Жодна група українських олігархів не виступала з метою розширення знань про українську історію, митців, письменників чи інтелектуалів, не кажучи вже про просування українських талантів, підтримку україномовних видавців чи фінансування виробництва фільмів для експортного ринку. Навіть українська поп-музика та шоу-бізнес залишались протягом багатьох років переважно частиною російської індустрії розваг. Також немає аналогії з російським

культурним впливом у західних країнах, чий культурній ідентичності, спадковості та динамізму росія жодним чином не загрожує. В Україні ж реальність інша, і такою вона буде доти, доки росіяни сприйматимуть українську ідентичність як штучну конструкцію.

Найефективнішим російським культурним продуктом для досягнення своїх цілей, зарубіжний науковець А. Ческін, вважав засоби масової інформації, особливо телебачення, яке транслюється кабельними мережами на більшій частині України [43]. Хоча засоби масової інформації дійсно робили пропаганду російської високої культури, вони були найефективнішими для поширення російської масової культури. У російськомовних регіонах, де масові культурні цінності подібні до російських, велика частина контенту представляла собою здебільшого російські серіали та культові радянські фільми про війну (особливо Велику вітчизняну війну), а також радянські та сучасні кримінальні, міліцейські та шпигунські драми. Такий контент становив більшу частину інформаційного змісту та зміцнював ностальгію та стереотипи серед української аудиторії.

російські телевізійні програми новин також мали вагомий інформаційно-психологічний вплив. Ці програми виразно політичні за своїм акцентом, конкретні та детальні за своїми повноваженнями, також сповнені викривлень, спотворень і напівправди щодо тієї інформації, яка надавалась суспільству України. За допомогою фактичної монополії держави на телемовлення в росії російським ЗМІ вдалося створити герметичний, віртуальний світ масової культури, який фактично блокує громадські комунікації щодо ряду важливих сфер політики та сприяє когнітивним структурам, які допомагали підтримувати політичну структуру. Наприклад, з мовчазної згоди влади на українських каналах з'явилася низка нових телешоу спільного виробництва. В основному це програми, які, здається, створені для святкування російсько-українського братерства, де російські учасники часто домінували на сцені як кількісно, так і мовно. У період правління Леоніда Кучми (1994-2005) і Віктора Януковича (2010-2014), політична орієнтація України часто коливалася між

Заходом та росією, що сприяло зростанню російської присутності в українських медіа. Спільні телепроекти та фільми були частиною цієї стратегії, спрямованої на зміцнення культурних і політичних зв'язків. Наприклад, популярні російські серіали «Бригада» (2002) та «Менти» (з 1998) активно транслювались на українських каналах, що сприяло формуванню позитивного іміджу росії серед української аудиторії. Також значно зростала кількість російських художніх фільмів, які показували в Україні [48, с.322].

Інформаційно-політичний вплив росії можна простежити також у політичній сфері. Таким чином, ПСГО ускладнювало проблему слабкої культурної ідентифікації частини урядового представництва України, зокрема адміністрації Януковича, яка продовжувала бачити себе частиною російської культурної спільноти. Цей факт обмежувала здатність України мобілізувати внутрішню підтримку для захисту інтересів країни та протистояння інформаційно-психологічним операціям.

Також російська федерація продовжувала розширення рамок реалізації ПСГО в українському інформаційному просторі інтернету, включаючи державне спонсорвання блогерів, веб-сайти, призначені для просування ідей, що критикують ліберальну демократію, і кібервійну (цільове розсилення спаму, атаки на відмову в обслуговуванні). Українська дослідниця Ю. О. Горбань, описувала, що найефективнішими в свій час були інтернет-інформаційні агентства «Регнум» і «Новий регіон», які формально були приватними, але тісно пов'язані з кремлем. Українські журналісти, які симпатизували російській позиції, часто поклались на ці два ресурси, тоді як журналісти, які характеризували себе як «проукраїнські», вважали посилення на них недоречними. Загалом, Інтернет – це сфера, в якій росія зазнавала більше втрат, ніж прибутків. Навіть найвідоміші російські веб-сайти (наприклад, mail.ru) стали полем ідеологічної битви між російськими та українськими підписниками, причому останні присвячують багато часу протидії російській офіційній пропаганді [7, с.137].

Це безперервне перетягування канату в цифровій сфері підкреслює складність ПСО у світі гіперз'єднань. У той час як росія намагається використовувати Інтернет як інструмент культурного та політичного впливу, притаманна відкритість і децентралізований характер Інтернету є потужною платформою для протидіючих сил. Цей опір полягає не лише у протидії конкретним наративам, а й у відстоюванні ширших претензій на інформаційний суверенітет та національну ідентичність.

Україна була значною мірою неефективною у виправленні такого інформаційного дисбалансу. Упередженість в українському дискурсі інформаційної безпеки також виникало через тенденцію визначати національну безпеку не як державу чи спільноту громадян, а як культурну спільноту, визначену українською спадщиною та мовою. Для урядів обох країн мова є політичним кордоном і символом лояльності. Це значно ускладнювало протистояння інформаційної політики України на півдні та сході країни, де домінувало саме російськомовне населення. Це без потреби відчужує велику кількість російськомовних громадян, які інстинктивно не є проросійськими у своїх політичних поглядах. П. Барато виділяв дві ключові особливості мовної ситуації в Україні [40, с.35]. По-перше, країна ще з моменту незалежності була поділена на дві великі мовні спільноти – українську та російську. По-друге, існує недосконала відповідність між етносом і мовою. Для україномовних радянська система освіти не була способом соціальної мобільності. Лише російська мова засвідчила паспорт доступу до вищої освіти, науки, управління господарством і управління. З історичних причин мовні переваги, як правило, тісніше корелювали з регіоном, ніж з етнічною приналежністю. Обидва ці фактори вказують на те, що мова була недосконалим орієнтиром політичної орієнтації та лояльності.

Проте за 30 років незалежності мовні кордони між громадами змінилися, як і громадянська ідентичність. Розширювалося функціональне коло української мови. Частково це відображало офіційну політику, яка в законі та на практиці

була явно більш ліберальною, ніж це зображує російська держава. Конституція закріплює українську мову як державну, але також гарантує «вільний розвиток, використання та захист російської та інших мов». Хоча держава зобов'язана забезпечувати «всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя», на практиці її зусилля були нерівними. Вимога щодо «державної» мови спричинила мовний поворот у державній службі, судах та вищій адміністрації, причому російська мова зберігається переважно на Донбасі та в Криму. Оскільки з роками українська мова поширилася в суспільному житті, асиметрія двомовності стала більш збалансованою, де зростала кількість російськомовних, які хоч і не сприймають українську лише як їхню друга мову, але сприймали як частину їхньої культурної ідентичності. Проте мова залишається предметом напруги.

Вагому роль у реалізації інформаційно-психологічного впливу росії проти України відіграє релігійний фактор, про який зазначали С. Здіорук та В. Яблонський [13, с.264]. На відміну від росії, в Україні проживають три конфесії православного християнства: незалежна Українська православна церква Київського патріархату (УПЦ КП), яка невизнана московським патріархатом від якого вона відокремилась у 1992 році; Українська православна церква московського патріархату (УПЦ МП), якій у 1990 р. було надано адміністративну, але не церковну автономію від російської православної церкви; та Українська Автокефальна Православна Церква, заснована у 1921 році. У пострадянський період російська православна церква (РПЦ) у російській федерації зросла в геометричній прогресії. Вона мала намір відновити та зміцнити свій статус в Україні шляхом зменшення автономії УПЦ МП і повернення УПЦ КП під її юрисдикцію. Тісні стосунки між Церквою та російським урядом як за царських часів, так і після проголошення української незалежності робили це політичним проектом неявно, якщо не за визначенням. російські православні єпископи все більше інтегрувались в російські правлячі еліти. Патріарх Кирило I став однією з найвпливовіших політичних фігур країни.

Він офіційно підтримав ідеологію «руського миру» і взяв на себе роль головного її пропагандиста. У 2009 році він проголосив, що її ключовим принципом є істотна культурна та духовна єдність східнослов'янських народів росії, України та Білорусі, а також будь-якої російськомовної нації та групи. Як висловився сам Кирило: «Ядром руського миру є росія, Україна і Білорусь, і незважаючи на державний поділ, на певні розбіжності в політиці, ми духовно продовжуємо залишатися одним народом, і більшість з нас діти РПЦ». Такі духовні претензії доповнюють «цивілізаційні» та політичні цінності ідеології «руського миру».

З 2010 року РПЦ намагалася мобілізувати підтримку українського уряду, щоб тиснути на священників і єпископів УПЦ КП, щоб вони «повернулися» під її юрисдикцію. Ключовим інструментом стала реєстрація парафій. У 2010 році було зареєстровано кілька випадків перереєстрації парафій у московський патріархат без попередньої згоди парафіян. Іншим інструментом є православні мирянські об'єднання, низка нових з чітко проросійським політичним планом, які з'явилися на місцевій політичній сцені, найбільш помітно, починаючи з 2004 року. Афілійовані мирянські групи УПЦ МП представляють собою розширення російських мирянських організацій, які утворюють послідовний рух, класифікований російськими дослідниками під заголовком «політичне православ'я» [16, с.46].

Московський патріархат в Україні завжди був осередком "руського миру". Після початку війни у 2014 році активісти та представники Київського патріархату (пізніше ПЦУ) закликали вигнати московську церкву з однієї з найважливіших святинь православного світу.

Антиурядова позиція УПЦ МП становить пряму загрозу національній безпеці та суверенітету України. У зв'язку з цим у 2022 році спецслужби активно розпочали проводити обшуки у прихильників УПЦ МП. Під час обшуків виявляли російські прапори, російську ідеологічну літературу, паспорти РФ, рублі.

Зокрема, у Києво-Печерській лаврі обшуки проводили ще у листопаді 2022 року. Тоді було знайдено російську пропагандистську літературу. Також у Лаврі під час богослужіння співали пісню, яка прославляє росію.

У березні 2023 року Міністерство культури ініціювало розірвання договору оренди з УПЦ МП. Це супроводжувалося сутичками, криками, нападами прихожан та погрозами Президенту.

Російську православну церкву слід визнати важливим і дедалі ефективнішим ресурсом російської м'якої сили в Україні. Як російські політики, так і лідери Церкви намагалися використати вікно можливостей, створене президентством Януковича, щоб зробити свою роль ще більш впливовою. Український президент наполегливо демонстрував свою лояльність до російського патріархату публічно, і у 2010 році патріарх Кирил нагородив його найвищим церковним орденом – Святого Володимира I ступеня.

Ще одним елементом відбілювання рф була подія «жесту доброї волі». Влітку 2023 року РПЦ здійснила передачу групи українських військовополонених до Угорщини, що викликало значний міжнародний резонанс та занепокоєння з боку України. Цей інцидент ілюструє, як РПЦ активно бере участь у політичних іграх та інформаційно-психологічних операціях на користь Кремля, використовуючи релігійні зв'язки для досягнення геополітичних цілей.

За повідомленнями, передача 11 українських полонених, більшість з яких мають угорське походження, відбулася «з благословення» патріарха кирила. РПЦ заявила, що цей акт був частиною «міжцерковної співпраці» та «християнської гуманності». Проте український уряд не був поінформований про ці переговори, що викликало обурення і вимоги до Угорщини надати роз'яснення та доступ до полонених.

Ці дії разом підкреслюють роль РПЦ як одного з основних компонентів стратегії Росії щодо збереження та розширення свого впливу в Україні, використовуючи релігійні інституції та символи для консолідації політичного та

культурного впливу в країні. Ця стратегія відображає ширшу схему використання Росією «м'якої сили» як доповнення до більш відкритого політичного та військового втручання в сусідні держави.

Ще одним інструментом «м'якої сили» у рамках проведення ПСГО виступали бізнес-еліти України. В епоху глобалізації бізнесу впливова частина українського бізнесу складалась з людей, чий розумовий кругозір міцно перебував в росії. Для багатьох із них москва була центром функціонування, для другої групи росія не обов'язково виступала надійним партнером, але все одно сприймалась як більш близька за змістом, ніж Західні країни. Оскільки Україна не мала глобальної інтегрованої еліти, сфера політичної уяви нації залишалась, по суті, обмеженою, а місцеві переваги були розвинені нерівномірно.

віктор медведчук є яскравим прикладом українського олігарха та політика, тісно пов'язаного з російським урядом. Його стосунки з російськими лідерами, зокрема володимиром путіним, який є хрещеним батьком його дочки, підкреслюють глибину його зв'язків. медведчука часто розглядають як провідника російських інтересів в Україні, зокрема через його керівну роль у політичних партіях, які виступали за тісніші зв'язки з росією. Його медіаактиви часто звинувачували у поширенні проросійських наративів, таким чином відіграючи значну роль у ПСГО, спрямованих на вплив на українську політику та громадську думку.

сергій львовичкін, экс-глава Адміністрації президента України часів віктора януковича, є ще однією впливовою фігурою, яка має значні зв'язки як з українськими, так і російськими бізнес-колами. львовичкін зіграв важливу роль у формуванні політичних стратегій, які узгоджувалися з російськими інтересами, особливо під час президентства януковича, яке ознаменувалося значними змінами в проросійській політиці. Його участь у медіа-секторі, зокрема через холдинги в новинних виданнях, також сприяла наративу, вигідному російським геополітичним цілям.

З точки зору російських політиків, Україна ніколи не була монолітом. Дійсно, є деякі російські аналітики, які вважають, що головна проблема їхньої країни з Україною полягає в тому, що важко розглядати її як політичну одиницю. Нерівномірну увагу до різних регіонів можна легко пояснити широко поширеним переконанням, що Україна є неузгодженим та «штучним» утворенням [11, с.13].

Значною мірою і російські, і українські політики продовжують покладатися на основоположне переконання, що мовні та культурні кордони мають збігатися з політичними. Цей ідеал розходиться з ідентичністю, як її зараз розуміють у Європейському Союзі та на Заході в цілому. Неспроможність політиків в Україні та росії оцінити той факт, що мовні кордони не є і ніколи не можуть бути такими чіткими, як територіальні, призводить до суперечливих припущень щодо лояльності різних груп населення та служить джерелом суперечливої політики.

З цього погляду деякі частини України є більш проросійськими, ніж інші. Цей фактор надавав широкий спектр можливостей для проведення масштабної інформаційно-психологічної операції. В різний час в Україні діяли десятки проросійських організацій, але жодна область не приймала їх так багато, як Крим. В рамках цього концепту Кримська автономія і, тим більше, Севастополь, вважались російськими землями, здобиччю військових перемог росії наприкінці XVIII століття, фортецею, яка встояла перед лицем турецьких, західних і, зрештою, нацистських інтервентів, які, через «примху» м.хрущова, у 1954 році «випадково» увійшли до складу України. М. О. Туранський, український дослідник, аналізував контекст реалізації ІПСО на Кримському півострові та доводить ряд чинників, що стали вирішальними у психологічно-інформаційному впливу росії у зазначеному регіоні України [28, с.44]. Проросійські організації представляли собою здебільшого представниками політичних активістів, груп парафіян російської православної церкви, нео-козаків. Ці організації представляли собою російські культурні клуби, військово-морські та військові

асоціації та аналітичні центри тощо. Організаційна програма цих груп незмінно збігалася з російськими пріоритетами щодо України. Під час президентства Ющенка подібні групи були мобілізовані проти вступу до НАТО, проти спільних військових навчань Україна-НАТО, таких як «Сі Бриз», проти визнання українського Голодомору 1932-33 років геноцидом і на підтримку надання офіційного статусу російській мові. Москва підтримувала проросійські групи, які балотувалися на державні посади на місцевих і національних виборах 2006 і 2007 років, або як незалежні партії (наприклад, прогресивна соціалістична партія Н.Вітренко), або через формування блоків з партією регіонів. Російська громада Криму, наприклад, приєдналася до блоку «За Януковича» в кримському обласному парламенті.

Такі фактори, як висока щільність населення, відсутність альтернативних політичних структур, відносна неактивність виборців і доброзичливе медіа-середовище дозволили спонсорівими росією групам контролювати значну частину місцевого політичного порядку денного та зміцнити імідж Криму як російської фортеці. Севастополь, який називають «містом російської слави» за його роль військово-морської бази у війнах XIX та XX століть, привертає ще більше уваги з боку російських політиків, ніж Кримська автономія. Тоді як остання отримала кошти на відзначення Дня Соборності росії та щорічний фестиваль «великого руського слова», а також на мітинги протесту та підтримку проросійських політичних сил на місцевих виборах, у Севастополі виділено додаткові кошти на житло ветеранів російського флоту і військових тощо [3].

Таким чином, виходячи з зазначених чинників реалізації ПСО російською федерацією в Україні, можна прийти до висновку, інформаційно-психологічні операції відіграють значну роль у сучасній геополітиці та зовнішній політиці росії, особливо щодо України, для досягнення стратегічних цілей держави.

Цей інформаційно-психологічний вплив, перш за все, породжений страхом російської нації бути культурно, політично та економічно приниженими, якщо

Україна перестане сприйматись як придаток до російської держави, і займе своє місце на міжнародній арені на правах незалежної суверенної держави.

Україна потрібна росії як життєво важливе розширення внутрішнього ринку. З цієї точки зору відновлення домінування над Україною є важливим оборонним заходом, тому що, якщо її відокремити від росії, вона стане лише продовженням іншого (потенційно антиросійського) геоекономічного та геополітичного утворення. Ці взаємодоповнюючі та суперечливі теми формують контекст для російського впливу та м'якої сили в Україні.

Метою росії є створення внутрішніх розбіжностей та конфліктів в Україні, що призводить до дестабілізації політичної та соціальної ситуації у країні. Так росія активно поширює дезінформацію, фейкові новини та негативні стереотипи про Україну з метою формування негативної громадської думки про країну всередині та за її межами. Країна прагне підірвати державну єдність України та послабити її суверенітет, особливо у контексті війни на сході України та анексії Криму.

Інформаційно-психологічні операції росії проти України мають серйозні наслідки для політичної стабільності, соціальної солідарності та економічного розвитку країни. Вони спрямовані на дестабілізацію та ослаблення України, підірив її суверенітету та формування негативного образу країни у міжнародному співтоваристві. Розуміння особливостей та методів таких операцій є необхідним для розробки ефективних стратегій протидії та захисту національних інтересів України.

Одним із основних наслідків ІІСО є спроби Росії підірвати моральний дух українців і зруйнувати внутрішню єдність країни. Російська пропаганда спрямована на дискредитацію українського уряду і військового командування, поширення паніки серед населення і створення недовіри до західних союзників. Проте, завдяки тривалій підготовці і стійкості українського суспільства, ці зусилля не досягли значного успіху. Українці зберегли єдність і рішучість у

протистоянні агресору, що стало однією з причин провалу російських операцій на початкових етапах війни.

На міжнародному рівні російські ІПСО спрямовані на послаблення підтримки України з боку західних держав. Використовуючи соціальні мережі та традиційні медіа, росія намагається формувати негативне ставлення до українського уряду і військових дій, підкреслюючи нібито корупційні скандали і військові невдачі. Ці зусилля мають на меті зменшити обсяги військової і фінансової допомоги Україні, що може серйозно вплинути на її здатність до тривалої оборони.

У відповідь на російські ІПСО, Україна та її західні союзники розвивають власні стратегії інформаційного спротиву. Це включає активну протидію дезінформації, підтримку незалежних медіа і зміцнення кібербезпеки. Західні технологічні компанії надають значну підтримку Україні у вигляді технологічних рішень і експертних знань, що допомагає виявляти і нейтралізувати російські інформаційні атаки.

Однак, незважаючи на всі зусилля, наслідки ІПСО є тривалими і багатогранними. Вони впливають на політичний ландшафт, соціальну стабільність і міжнародні відносини, створюючи додаткові виклики для України та її союзників у боротьбі проти російської агресії.

ВИСНОВКИ

Інформаційно-психологічні операції є складною системою впливу на свідомість і поведінку людей, засновану на використанні інформаційних технологій та психологічних методів. Розуміння цих особливостей важливе для усвідомленого сприйняття інформації та захисту від можливого маніпулятивного впливу. Вивчення теоретичних засад інформаційно-психологічних операцій допомагає краще зрозуміти механізми та цілі таких операцій, а також їх вплив на громадську думку, політичні процеси та геополітичну обстановку. Це дозволяє державам, суспільствам та академічному співтовариству розробляти ефективні стратегії протидії, захисту інформаційних систем та розвитку інформаційної безпеки. Також вивчення теоретичних основ інформаційно-психологічних операцій сприяє розвитку відповідних наукових досліджень, методологій та практик у галузі інформаційної війни та психології, а також допомагає формуванню нових підходів до аналізу та запобіганню інформаційних загроз та маніпуляцій.

Проведений аналіз у роботі наукової літератури та нормативно-правових документів дозволив окреслити сучасні підходи до вивчення інформаційно-психологічних операцій. Визначено, що ІІСО є комплексним феноменом, який включає в себе різноманітні методи та технології, спрямовані на маніпуляцію масовою свідомістю та формування громадської думки. Виявлено основні типи та методи ІІСО, що застосовуються росією через культурні продукти для маніпуляції думками та переконаннями громадян пострадянських держав. Вивчення нормативно-правових актів, таких як укази президента рф, дозволило зрозуміти офіційні стратегії та механізми, що використовуються для реалізації ІІСО.

Вивчення інформаційно-психологічних операцій має важливе значення для формування комплексного розуміння механізмів впливу на суспільство, що застосовуються різними державами. Особливо це стосується російської федерації, яка активно використовує ПСО для досягнення своїх геополітичних цілей. Зважаючи на агресивну політику Росії стосовно України та інших пострадянських країн, аналіз таких операцій є надзвичайно актуальним для забезпечення національної безпеки та суверенітету.

Для росії інформаційно-психологічні операції слугують важливим засобом реалізації зовнішньої політики на пострадянському просторі. Ці операції мають на меті підрив довіри громадян до державних інституцій та органів влади у країнах пострадянського простору, що може призвести до зниження авторитету та стабільності державних органів і послаблення політичної та соціальної ситуації в країні. Таким чином росія намагається поширити свій вплив через культурну експансію, включаючи створення освітніх структур у країнах минулого радянського союзу та використання свого впливу у міжнародних організаціях. Отже, інформаційно-психологічні операції рф спрямовані на зміцнення проросійської налаштованості у країнах пострадянського простору, що може призвести до формування політичного та соціального клімату, сприятливого для інтересів росії та підтримки проросійських політичних сил.

Практика реалізації інформаційно-психологічних операцій рф в країнах пострадянського простору суттєво впливає на політичні, соціальні та інформаційні процеси в цих країнах. Використання дезінформації, пропаганди, кібератак та інших методів росією може призвести до поділу суспільства, підриву державних інститутів та послаблення зовнішніх зв'язків країн. Розуміння цієї практики та розробка ефективних стратегій протидії інформаційно-психологічним операціям стають важливими завданнями для країн пострадянського простору та міжнародного співтовариства.

Використання російської мови та культури як інструменту зближення з народами країн пострадянського простору та формування спільної ідентичності,

що ґрунтується на спільній історії та культурних цінностях, є особливо ефективним підходом. Особливо цей метод успішно застосовується в країнах, де російська мова є державною або широко поширеною. Культурна експансія з боку росії, яку багато пострадянських країн легко приймають, стала не просто інструментом політики, але й засобом її «м'якої сили».

В якості основних механізмів реалізації інформаційно-психологічного впливу росія використовує на пострадянському просторі перш за все нав'язування мовної та культурної ідентичності, що розглядається як основа нації, погляд, який фактично призводить до включення великих груп іноземців (так званих «співвітчизників») до російської сфери впливу шляхом етнічного профілювання та іншим інформаційно-психологічним практикам, включаючи використання «м'якої сили» та культурної експансії як основних.

З урахуванням зазначених факторів, що стосуються реалізації інформаційно-психологічних операцій російською федерацією в Україні, то слід зазначити, що вони відіграють важливу роль у геополітиці та зовнішній політиці росії для досягнення стратегічних цілей.

Основним стимулом для цього інформаційно-психологічного впливу є страх російського народу перед культурним, політичним та економічним приниженням, якщо Україна стане повністю незалежною суверенною державою, а не додатком до російської федерації, і займе своє місце на міжнародній арені.

Для росії Україна є важливим ринком для внутрішнього розширення. Тому відновлення домінування над Україною має важливе оборонне значення, оскільки у разі її відокремлення вона стане частиною іншого гео економічного та геополітичного утворення, яке потенційно може бути антиросійським. Ці дві протилежні та взаємодоповнюючі теми створюють контекст для російського впливу та застосування «м'якої сили» в Україні.

Основною метою росії є створення внутрішніх суперечностей та конфліктів в Україні, що призводить до дестабілізації політичної та соціальної ситуації в країні. Так росія активно поширює дезінформацію, фейкові новини та

негативні стереотипи про Україну з метою формування негативного громадського уявлення про країну як всередині, так і за її межами. Головна мета полягає у підриві державної єдності України та послабленні її суверенітету, зокрема в контексті конфлікту на сході України та анексії Криму.

Вивчення впливу інформаційно-психологічних операцій під час російсько-української війни є надзвичайно важливим для захисту національної безпеки та стабільності України. ІПСО, які активно використовує росія, спрямовані на дестабілізацію ситуації в Україні, маніпуляцію громадською думкою та підрив довіри до українських інституцій. Знання методів та засобів, що застосовуються в цих операціях, дозволяє ефективніше протидіяти дезінформації та пропаганді, розробляти стратегії контрзаходів та формувати стійке до інформаційних атак суспільство. Вивчення ІПСО також сприяє підвищенню рівня інформаційної грамотності, розвитку критичного мислення та зміцненню соціальної згуртованості, що є ключовими елементами для протистояння інформаційній агресії. Аналіз ІПСО дозволяє краще розуміти стратегічні цілі та тактики ворога, передбачати його подальші кроки та більш раціонально планувати оборонні заходи. Також важливо інформувати міжнародну спільноту про агресивні дії Росії, що може сприяти отриманню підтримки від міжнародних партнерів і підвищенню рівня міжнародної солідарності з Україною. Вивчення ІПСО в умовах сучасної війни накопичує знання та досвід, необхідні для ефективної протидії майбутнім загрозам у інформаційному просторі, забезпечуючи довгострокову стійкість та готовність до нових викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемьев А. Библиотеку закрыли «чужі люди». URL: https://www.gazeta.ru/politics/2010/12/27_a_3478978.shtml
2. Баровська А. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії. Київ: НІСД, 2016. 109 с.;
3. Белов О., Литвиненко О., Горбулін В. Життя з ворогом: що робити в сфері безпеки. Дзеркало тижня. Київ, 2014. № 11;
4. Білобородов О.О. Технології інформаційно-психологічних війн та інформаційно-психологічна зброя. *Озброєння та військова техніка*. 2019. Вип. 4(24). С. 43-97;
5. Военная доктрина российской федерации 2010 года. URL: <http://www.kremlin.ru/supplement/461> (дата звернення 26.02.2023);
6. Волошина Н. Вироблення у майбутніх офіцерів імунітету проти негативного інформаційно-психологічного впливу. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. Київ, 2013. №30. С. 34-37;
7. Горбань Ю. О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення / Ю. О. Горбань. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. Вип. 1. С. 136-141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_1_21 (дата звернення 8.04.2023);
8. Горбулін В. П., Додонов О. Г., Ланде О. Г. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання: монографія. Київ: Інтертехнологія, 2009. 164 с.;
9. Горбулін В.П. Світова гібридна війна: український фронт: монографія. Київ: НІСД, 2017. 496 с.;

10. Дзюба М.Т., Жарков Я.М., Ольховой І.О., Онищук М.І. Нарис теорії і практики інформаційно–психологічних операцій: навч. посіб. / За заг. ред. В.В. Балабіна. Київ: ВІТІ НТУУ «КПІ», 2006. 471 с.;
11. Дубов Д. В. В інтересах іншої держави... проблеми виявлення та протидії агентам впливу: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2018. 48 с.;
12. Жарков Я.М., Дзюба М.Т., Замаруєва І.В. Інформаційна безпека особистості, суспільства, держави: підручник. Київ: «Київський університет», 2008. 274 с.;
13. Здіорук С., Яблонський В. Проект «русского мира» як механізм імперської агресії росії проти України. Наукові записки. Вип. 6(74). ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, с.258-267
14. Історія інформаційно-психологічного протистояння / редкол.: Я.М. Жарков, Л.Ф. Компанцева, В.В. Остроухов, В.М. Петрик, М.М. Присяжнюк, Є.Д. Скулиш. Київ: Науково-видавничий відділ НА СБ України, 2012. 212 с.;
15. Левченко О. В. Система забезпечення інформаційної безпеки держави у війсьній сфері: основи побудови та функціонування : монографія. Житомир: Видавець ПП «Євро-Волинь», 2021. 172 с.;
16. Литвиненко О.В. Тотальна війна по-путінськи: «гібридна» війна РФ проти України. *Центр Разумкова*. Київ, 2016. с. 45-48. URL: https://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2016_12_14/GIBRID-WAR-FINAL-1-1.pdf (дата звернення 26.03.2023);
17. Магда Є. В. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків: Віват, 2015. 304 с.;
18. Маркова М.В. Інформаційно-психологічна війна: медикопсихологічні наслідки та стратегії протидії. *Проблеми безперервної медичної освіти та науки*. 2016. № 4. С. 29;

19. Мороз Ю., Твердохліб Ю. Інформаційно-психологічні операції в умовах ведення гібридної війни. *Вісник Львівського університету*. Львів: Міжнародні відносини, 2016. Вип. 38. С. 97-105;
20. Парламентская Ассамблея Организации Договора о коллективной безопасности. URL: <https://paodkb.org/> (дата звернення 13.04.2023);
21. Петрик В.М., Бедь В.В., Присяжнюк М.В. Інформаційно-психологічне протиборство: підручник. Видання друге перекладене, доповнене та перероблене. Київ: ПАТ «ВІПОЛ», 2018. 386 с.;
22. путин вычитал, что россия сама разберется с Малороссией. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2009/05/24/4486483/> (дата звернення 13.04.2023);
23. российская ассоциация международного сотрудничества. URL: <http://rams-international.ru/news/roszaruzhebtsentr/> (дата звернення 22.03.2023);
24. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. 496 с.;
25. Секретариат Шанхайской организации сотрудничества. URL: <http://rus.sectesco.org/> (дата звернення 17.04.2023);
26. Твердохліб Ю. М. Інформаційно-психологічна операція як основний інструмент досягнення політичних цілей у гібридній війні. Панорама політологічних студій. 2016. Вип. 14;
27. Требін М. П. «Гібридна» війна як нова українська реальність. *Український соціум*. 2014. Вип. 3. С. 121;
28. Туранський, М. О. Культурна експансія росії в Автономній Республіці Крим наприкінці ХХ–на початку ХХІ ст. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 129, С. 61-66;
29. Турченко Ф.Г. Проект «Новоросія» і новітня російсько-українська війна. Київ: НАН України, 2015. 166 с.;
30. Указ президента российской федерации о Стратегии национальной безопасности российской федерации до 2020 года (с изменениями на 1

- июля 2014 года). URL: <https://docs.cntd.ru/document/902156214> (дата звернення 28.03.2023);
31. Указ президента рф 21 июня 2007 г. № 796 «О создании фонда «русский мир». URL: <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/6232379/> (дата звернення 6.05.2023);
32. Указ президента рф от 12 мая 2009 г. N 537 «О Стратегии национальной безопасности российской федерации до 2020 года». URL: <https://76.mchs.gov.ru/deyatelnost/napravleniya-deyatelnosti/grazhdanskaya-zashchita/organizaciya-meropriyatiy-grazhdanskoj-oborony/normativno-pravovye-akty/federalnye-zakony/ukaz-prezidenta-rf-ot-12-maya-2009-g-n-537-o-strategii-nacionalnoj-bezopasnosti-rossiyskoj-federacii-do-2020-goda> (дата звернення 26.03.2023);
33. Университет науки и технологий МИСИС. URL: <https://misis.ru/university/struktura-universiteta/association/ushos/> (дата звернення 15.04.2023);
34. Университет Шанхайской организации сотрудничества. URL: <https://unisco.ru/> (дата звернення 23.04.2023);
35. Управление Президента российской федерации по межрегиональным и культурным связям с зарубежными странами. URL: <http://special.kremlin.ru/structure/administration/departments#department-1019> (дата звернення 16.04.2023);
36. Хорошко В. Концепція застосування інформаційних впливів та протидій інформаційній зброї. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення систем захисту інформації в Україні*. 2016. Вип. 1 (31). С. 9-22;
37. Хорошко В., Хохлачова Ю., Пірцхалава Т., Іванченко І. Інформаційна зброя як інструмент інформаційної війни. *Захист інформації*. 2022. Т. 24. Вип. 2. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/ZI/article/view/16930> (дата звернення 16.04.2023);

38. Шевчук П. І. Інформаційно-психологічна війна росії проти України: як їй протидіяти. Демократичне врядування. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_13_11 (дата звернення 15.04.2023);
39. Юзова І.Ю. Аналіз організації та ведення інформаційно-психологічних операцій при веденні гібридної війни. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2020. вип. 2 (64). URL: <https://journal-hnups.com.ua/index.php/zhups/article/view/268/206> (дата звернення 26.03.2023);
40. Barata P. (2014). «Ukraine, EU and russia: soft power versus Realpolitik?». *e-journal of International Relations*. 2014. Vol. 5 (1). pp. 31-47. URL: [https://www.researchgate.net/publication/283359918_Ukraine_EU_and_Russia_a_Soft_power_versus_Realpolitik](https://www.researchgate.net/publication/283359918_Ukraine_EU_and_Russia_Soft_power_versus_Realpolitik) (дата звернення 09.06.2024);
41. Bond C.M. Hybrid war: a new paradigm for stability operations in failing states. USA: U.S. Army War College, 2007. URL: <https://www.comw.org/qdr/fulltext/0703bond.pdf> (дата звернення 12.04.2023);
42. Brazzoli M.S. Future prospects of information warfare and particularly psychological operations. *South African Army Vision 2020: Security Challenges Shaping the Future South African Army*. South Africa: Institute for Security Studies, 2007. p. 217-232. URL: <https://indianstrategicknowledgeonline.com/web/psy%20ops%20sa.pdf> (дата звернення 12.04.2023);
43. Cheskin A. Russian soft power in Ukraine: A structural perspective. *Communist and Post-Communist Studies*. 2017. Vol. 50 (4). P. 277-287. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0967067X17300405> (дата звернення 12.04.2023);
44. Elster J. Explaining social behavior more nuts and bolts for the social sciences. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. URL: https://www.stafforini.com/docs/elster_-_explaining_social_behavior.pdf (дата звернення 26.03.2023);

45. Feklyunina V. Soft power and identity: Russia, Ukraine and the 'Russian world(s)'. *European Journal of International Relations*. UK: Newcastle University, 2016. Vol. 22(4). P. 773-796. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1354066115601200> (дата звернення 15.04.2023);
46. Findlay S.D., Thagard P. Emotional Change in International Negotiation: Analyzing the Camp David Accords Using Cognitive-Affective Maps. *Group Decis Negot*. 2014. Vol. 23, pp. 1281-1300. URL: https://www.researchgate.net/publication/226003986_Emotional_Change_in_International_Negotiation_Analyzing_the_Camp_David_Accords_Using_Cognitive-Affective_Maps (дата звернення 15.04.2023);
47. Goldstein F.L, Findley B.F. Psychological Operations: Principles and Case Studies. USA: Air University Press, 1996. 364 p. URL: https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/AUPress/Books/B_0018_GOLDS TEIN_FINDLEY_PSYCHOLOGICAL_OPERATIONS.pdf (дата звернення 15.04.2023);
48. Harned L.S. russian World and Ukrainian Autocephaly: Religious Narratives in Anti-Colonial Nationalism of Ukraine. *Religious Narratives in Anti-Colonial Nationalism of Ukraine*. 2022. 349 p. URL: <https://www.mdpi.com/2077-1444/13/4/349> (дата звернення 12.04.2023);
49. Hoffman F.G. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. USA: Potomac Institute for Policy Studies, 2007. 72 p. URL: https://www.potomac institute.org/images/stories/publications/potomac_hybrid_war_0108.pdf (дата звернення 26.03.2023);
50. Homer-Dixon T., Milkoreit M., Mock,S. J., Schröder T., Thagard P. The Conceptual Structure of Social Disputes: Cognitive-Affective Maps as a Tool for Conflict Analysis and Resolution. *SAGE Open*. 2014. Vol. 4 (1). URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2158244014526210> (дата звернення 12.04.2023);

51. Kirillova K. Soft Power and «Positive Propaganda»: How Russia Uses Cultural and Historical Stereotypes to Increase Political Influence. *International centre for defence and security*. 2020. URL: <https://icds.ee/en/soft-power-and-positive-propaganda-how-russia-uses-cultural-and-historical-stereotypes-to-increase-political-influence/> (дата звернення 6.05.2023);
52. Narula S. Psychological operations (PSYOPs): A conceptual overview. *Strategic Analysis*. 2004. р. 177-191. URL: https://www.idsa.in/system/files/strategicanalysis_snarula_0304.pdf (дата звернення 15.04.2023);
53. Nye J.S. Soft Power: The Means to Success in World Politics. USA: Public Affairs, 2004. 192 р. URL: <https://www.jstor.org/stable/1148580?origin=crossref> (дата звернення 15.04.2023);
54. O'Loughlin J., Toal G., Kolosov V. Who identifies with the «russian world»? Geopolitical attitudes in southeastern Ukraine, Crimea, Abkhazia, South Ossetia, and Transnistria. *Eurasian Geography and Economics*. 2016. Vol. 57, P. 745-778. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15387216.2017.1295275> (дата звернення 19.03.2023);
55. Özertem H. S. Russia's soft power in the post soviet space. Master of Science, Middle East Technical University, 2009. URL: <http://etd.lib.metu.edu.tr/upload/3/12610982/index.pdf> (дата звернення 19.03.2023);
56. Renz B., Smith H. After «hybrid warfare», what next? Understanding and responding to contemporary Russia. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 2016. 37 р. URL: <https://researchportal.helsinki.fi/en/publications/after-hybrid-warfare-what-next-understanding-and-responding-to-co> (дата звернення 26.03.2023);
57. Rutland P. Sovietology Who Got it Right and Who Got it Wrong? And Why? *Rethinking the Soviet Collapse: Sovietology, the death of communism and the*

- new Russia*. London: Pinter, 1998. pp. 31-50. URL: <https://www.jstor.org/stable/42894863> (дата звернення 15.04.2023);
58. Selezneva L. Post Soviet Russian Foreign Policy: Between Doctrine and Pragmatism. *Realignments in Russian Foreign Policy*. London: Frank Cass, 2003. p.11. URL: https://www.researchgate.net/publication/233112702_Post-Soviet-Russian-Foreign-Policy-Between-doctrine-and-pragmatism (дата звернення 26.03.2023);
59. Snow N., Taylor, P.M. Routledge Handbook of Public Diplomacy. *New York: Routledge*, 2008. 404 p. URL: <https://kde.tasam.org/pdf/kitaplar/handbookofpublicdiplomacy.pdf> (дата звернення 16.02.2023);
60. Suslov M. «Russian World» Concept: Post-Soviet Geopolitical Ideology and the Logic of «Spheres of Influence». *Geopolitics*. 2018. Vol. 23. P. 330-353. URL: <https://www.researchgate.net/publication/322711410-Russian-World-Concept-Post-Soviet-Geopolitical-Ideology-and-the-Logic-of-Spheres-of-Influence> (дата звернення 16.02.2023);
61. Thagard P. The Cognitive–Affective Structure of Political Ideologies. *Advances in Group Decision and Negotiation*. 2015. vol. 7. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-017-9963-8_3 (дата звернення 16.02.2023);
62. Thusu D. K., Freedman D. War and the Media: Reporting Conflict 24/7. *London: SAGE*, 2003 p. 266 p. URL: <https://sk.sagepub.com/books/war-and-the-media> (дата звернення 16.02.2023);
63. Trenin D. The End of Eurasia: Russia on the Border between Geopolitics and Globalization. *Washington: The Brookings Institution Press*, 2002. 762 p. URL: <https://www.researchgate.net/publication/270347891-Dmitri-TRENIN-The-End-of-Eurasia-Russia-on-the-Border-Between-Geopolitics-and-Globalization-KITAP-DEGERLENDIRME> (дата звернення 16.04.2023)